

Книга упорядкована за такими джерелами: Я.П.Новицький "Духовний мир в представленні малорусского народу" — Екатеринослав, 1912; "Малорусские народные заговоры и заклинания, собранные в Екатеринославщине" — 1913, 1915; митрополит Іларіон "Дохристиянські вірування українського народу" (історична релігійна монографія) — 1965; "Обряды и песни с. Белозерки Херсонской губернии, записанные С.Чернявской"; "Киевская старина" — 1898; протоієрей О.Мень "Православное богослужение. Таинство, слово и образ" — М., 1991.

Упорядкування, передмова, переклад О.Таланчук.

Олена ТАЛАНЧУК

ДУХОВНИЙ СВІТ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Київський університет ім. Тараса Шевченка

Олена ТАЛАНЧУК

ДУХОВНИЙ СВІТ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Київ, видавець мале підприємство
"Фотовідеосервіс"

Відповідальний за випуск
Микола Ляшенко

Редактор Олена Таланчук
Коректор Віра Берковець
Ганна Дзюбенко
Оксана Ткачук

Художнє оформлення Валентини Ляшенко

ISBN 5-7707-2587-7

© Видавець
МП "Фотовідеосервіс",
1992

Підписано до друку 13.08.92 р. Формат
84×108¹/₃₂. Тираж 10.000. Зам. 2984. Друк. вид-ва «Київська правда»

Записи народних легенд, оповідань, замовлянь, рецептів, зроблені відомим українським фольклористом та етнографом Я.П.Новицьким /1847—1925/ переважно на Катеринославщині наприкінці XIX ст., становлять цінний матеріал для вивчення історії народних вірувань, народної духовної культури.

Тепер, коли людство почало уважніше вдивлятися у світ природи і свій власний внутрішній світ, намагаючись повернутись до стану цілісності, єдності з природою, якого позбавлена сучасна людина, все більший інтерес викликають сили, явища, істоти, які мають надприродні особливості. Такі виняткові властивості мали окремі особи, до яких належали пророки, чаклуни, знахарі, поети, саме вони найбільш відчували взаємозв'язок існуючого в природі. Їхні особливі здібності тепер пояснюються тим, що люди ці володіли концентрованою енергією і це надавало їм можливості сприймати інформацію, що виходила за межі звичайних уявлень.

Знаходять своє обґрунтування і сучасне наукове пояснення і деякі стародавні звичаї, залишки обрядових дій, повір'я тощо. Наприклад, відомий на Сході звичай не струшувати позад себе мокрі руки був і у давніх слов'ян; одна із версій його /"щоб не плодити чортів"/ виникає вже за часів середньовіччя і пов'язана з оберегами проти нечисті. Тепер вважається, що вимити ми руками не треба тріпати, щоб не струсити енергії, яка переходить на них з води.

Отже, надбання давньої народної мудрості, архаїчної культурної традиції становлять інтерес сучасної людини не лише як історична пам'ятка, а також матеріал для вивчення древнього народного мислення, мови, усної поезії, а й для пізнання такого, що виходить за межі земного знання.

О.Таланчук

ЧАСТИНА I

Я.П.НОВИЦЬКИЙ. ДУХОВНИЙ СВІТ В УЯВІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (СКАЗАННЯ, ЛЕГЕНДИ, ЗАМОВ- ЛЯННЯ, МОЛИТВИ, РЕЦЕПТИ НАРОДНОЇ МЕДИЦИНИ)

РОЗДІЛ 1

БІБЛІЙНІ СКАЗАН- НЯ І НАРОДНИЙ КУЛЬТ

Три брати на місяці /Каїн і
Авель/

Старший брат Кавель мав велику злобу на Вавеля і задумав убить. Вавель все тікав. Раз Вавель сховався в копицю, а Кавель і підглядав. Пішов він брать сина і заколов вилами Вавеля. Заколов і хотів сховати, а Бог і сказав: "Ні, тепер не сховаєш, а будеш держати на вилах, до кінця віку". І поставив його на місяці, щоб бачили люди.

Великдень — таке велике свято, що не тільки чоловік, а й скотина не повинна їсти, поки не посвятять пасок. Один чоловік не подививсь на це і пішов до світа давати волам сина, а під сіном спав його брат. Став вилами набирати сіно і заколов брата. Щоб люди калялись за такий гріх, Бог і поставив цих братів на місяці.

В Неділю гріх вилами давати скотів. У батька, кажуть, було два сина. Раз у Неділю раненько проснувся старший син, взяв вила і побіг скотів давати. Побіг, та на свій гріх... Сіно було в копиці, а там спав менший брат. Розігнався він

вилами й заколов брата... Заколов ото, і як підняв вгору, так і застив... Щоб всім було видно, Бог взяв і поставив тих братів на місяці.

У батька було два сина. Він не велів їм ніколи робити в празники, бо гріх, а вони не слухали. Раз в неділю поїхали вони в степ за снопами. От менший зліз на віз, а старший став подавати снопи. Наклали віз горою і заходились вершити. Старший підняв сніп, а менший став брать та упав на вила й заколовся. Бог обох братів так і поставив на місяці.

Мойсей — вивід євреїв і циган з
Єгипту /Звідки взяли пісні/

Пісні — це з Синього моря. Люди не доробили панщини, а Мусій і давай виводить їх з Єгипту. Перші пішли жиди та цигани, а за ними другі якісь люди. Передні вийшли, а задніх море залило. Вони, як і ми, живуть в Синьому морі, складають пісні, списують на камені і кидають нам на берег. Наші люди пісень скласти не тямлять, а окрім морських людей, складували ще запорожці про свої вжитки, та і ті вимерли. Їх пісні найкращі.

З нашої слободи один чоловік служив матросом в Маріополі. То оце, каже, п'ють горілку бурлаки, а на камінь дивляться, п'ють і дивляться, а потім давай співати бурлацьких...

Про злих духів: Походження чортів

На небі був чорт, та й той упав на землю. Упав, роздивився — нема нікого. Він до Бога: "Вмочи в воду руку, тріпни, і буде тобі військо!" Той послухав, й чорти так і посипались.

Тепер дітям не велять тріпати мокрими руками, щоб не розплужувати чортів, бо їх і так до бісової матері.

Замисли диявола

Як прогнав Бог диявола з неба, став він прохати, щоб дозволив верховодити людьми. Бог не дозволив. Почав диявол огризатися:

— Я слухать не буду!

— А я буду побивать громом.

— Я під камень сховаюсь.

— Я й там найду.

— Я під чоловіка: ти пожалієш чоловіка й мене не уб'єш.

— Чоловіка уб'ю і пусти в рай, а ти згинеш.

Од грози бувають пожари: то диявол сховається в хату, а Бог уб'є його і спале. Буває, що грим чоловіка уб'є. Це значить: чоловік не вспів перехреститися, а диявол й сховався під його.

Як грим загримить, треба зараз хреститися...

Чорт у вигляді вихора

Як схопиться вихор — треба хреститися: то летить чорт. Раз йшов чоловік степом, а перед ним

півся вихор. Чоловік і кинув в його ніж. Вихор ійшовся. Прийшов чоловік додому, слуха, щось печі стогне. Глянув — коли там сидить чортяка, в ребрах ніж. "Ну, — каже, — чортом менше було!" Перехрестився, а чорт в димар й був такий... Як побачиш вихор — хрестись або кидай к, сокиру, вила — так годиться.

Бог, Христос і диявол

До Христового родження у Бога з дияволом була розписка: поки чоловік жив — він божий, а помер — дияволів. Бог положив ту розписку в річку й кинув її в Ордан-річку. Народився Христос. Прийшло время хреститися, він пішов в Ордані і прийняв хрещення. Став виходить з річки — Ордань загорілась, згоріла й скриня з розпискою. Пішов Христос в ад за душами, а диявол й не пуска: "У мене, — каже, — розписка єсть"... "Ну, покажи", — каже Христос. Лукавий пірнув раз, не найшов, пірнув вдруге — не найшов, пірнув втретє, а Господь і заморозив Ордань на три аршина. Товкся той лукавий, товкся й зробив лід рогами... Вискочив з води, а Ордань п'ять замерзла... На дворі мороз, вітер аж дух забила. Лукавий змерз, хотів у воду, так лід товстий. Він й остався мерзнуть. Христос питає: "А що, достав розписку?" "Нема". Взяв і повипукав душі з пекла.

Од водохреща до шести неділь баби не ходять втрачати сорочок, бо гріх: як баба ляпне сорочкою, то чорт й вскоче в ополонку. Хай краще чорт мерзне: менше людям шкоди.

Христос, заprodаний Іудою

Як продав Юда Христа, він взяв і сховав ясла. Воли їли сіно та рогами і прикрили Христа. Жиди почали шукать й не нашли. Господь зде з хати до сорока днів і живе паром з гарячого благословив волів, і їх можна їсти. Потім сховав хліба, або з окропу. Як милостиню хочеш подать, Христос у ясла, де стояли коні. Коні поїли сіно то давай гарячим хлібом: піде за душу. Так і Христа стало видно. Господь прокляв коней. Спанахида: неси в церкву гарячий книш або палявася Христос в солому, а кури греблись та й вницію, а холодного, а найпаче купованого, не ребли... Жиди взяли Христа на муку. Прокнеси, бо піде марно. Господь курячі ноги, й ми їх не їмо, а жиди ложуть, аж обсмоктують.

Іуда і Пілат

Юда був жидівський митар. Пожаднися на гроші, продав Христа за 30 сребреників. Христос вечеряв в лісі з апостолами, а між них затесався і Юда. Прийшли жидівські розбійники й не знали, хто між ними Христос. Юда поцілував Христа, й ті взяли його на муку. Взав Юда ті сребреники й пішов купувать товару. О до якого жиди не прийде, то той і проганий лавки: "Геть, — каже, — розбійник: у тебе гроші крові!" Стіко не носився Юда з грішми, ніхто бере; взяв він та й повисівся на осиці.

Пілат був цар. Жиди привели до його Христа, він й не схотів судить. "Пустить, — каже, — це чоловік невинний!" Жиди розлютовались, кинули Пілата в огонь, а Христа розп'яли...

Душа в народній уяві

Душа виходе з тіла невидимим голубом. Живе вона в хаті шість неділь, а послі — ведуть

анголи на небо цілий год, поки проведуть через усі дванадцять митарств. Далі ведуть уже її, куди Господь призведе за її діла на цім світі — чи в рай, чи в пекло.

Душа людини похожа на бжолу. Вона не виходе з хати до сорока днів і живе паром з гарячого хліба, або з окропу. Як милостиню хочеш подать, давай гарячим хлібом: піде за душу. Так і спанахида: неси в церкву гарячий книш або палявася Христос в солому, а кури греблись та й вницію, а холодного, а найпаче купованого, не неси, бо піде марно.

Душа, мов муха велика, тіко не так гуде. Душу можна побачить тоді, як кінчається шоста неділя. Мене навчили люди, і я своїми очима бачила душу покійної дочки Параски. На кінці шостої неділі, звечора, поставила на покуті кашу, засвітила лампадку і сіла на всю ніч доглядать душі. Сидю собі та й сидю. Тіко що заспівали перві півні, аж ось вилетіла з-під ікони муха й давай по хаті густити. Літала, літала, та до того кануну, й давай смоктать... Насмокталась, загула і оп'ять за ікону. Перегодя трохи, оп'ять загула по хаті й оп'ять до того кануну вдруге, втретє... Як стало на світ благословиться, загула та муха так голосно та жалібно, що я аж зариділа... Загула, та в двері, й з того часу я уже тієї душечки більше не бачила й не чула.

Як розстається душа з тілом, то її попережують ухватить лукаві... Тоді підступають три янголи і геть проганяють лукавих. Тоді беруть тую душу й скрізь водять та показують, яке вона добро зробила. Як давала милостиню, ведуть у горницю, де накріті білою скатертю столи, й там сидять всі убогі, а перед ними всяка харч. Потім лукавий показує їй всі гріхи й всіх людей, перед ким вона провинилась. Душа тоді баче все, що робила змалку і до смерті... Потім через шість неділь підхвтають ту душу янголи на крила і несуть на восток: так їм треба пролетіть всі, стіко єсть, митарств.

Душа чоловіка похожа на голуба, тіко її не видно; на голуба похожі й янголи: вони білі й невидимі. Голубів гріх їсти: це душі померших людей

Митарства душі і кара за гріхи на тому світі

Великий гріх за душогубство, злодійство, зблуд, а найпаче за блуд брата з сестрою, батька дочкою або кума з кумою. Великий гріх і тому хто зневажає неньку. Як помре чоловік, то душа 40 днів остається на землі і 40 днів скитається поки пройде 20 митарств. Тіко не всяка душа дійде до Бога на 20-те митарство! Грішну душу провожають два ангола, а третій диявол. Той ангол, що жив на землі, веде душу з правого боку і несе книжки про добрі діла; той, котрого Бог послав з неба за душею, веде з лівого боку, а сатана ззаду несе 20 книжок, де списані гріхи. На однім митарстві питають про душогубство; на другім — про блуд; на третім — за гріх проти батька, неньки; на четвертім — про злодійство, далі про всякі інші гріхи. На кожному митарстві диявол вичитує, чим душа грішна, а анголи про добрі діла. Душі душогубів, блудників, злодіїв й за гріх против матері рідко випускають з кігтів лукаві. Будуть там душі сидіть до страшного суду або поки хто з родичів не одмоле гріхів. Тепер, кажуть, у пеклі тіко один Іуда оставля, а остальні душі, які були, Христос повипускав на волю тоді, як сам воскрес із мертвих. Сидить, кажуть, окаянний Іуда у пеклі, на дверях, і все трусе тією калиткою з грішми, що продав Христа.

Тяжко буде грішним на Страшнім Суді! Хто коней крав — стоятиме перед ним цілий табун. Буде він водить їх та вертатъ хазяїнам, а ті скажуть: "Нащо вони тепер нам: багатій сам".

кому мішок борошна не віддав, буде носить в ах і просить: "Візьми"! "Нащо воно мені, — їте той, що позичав, — носи, коли треба".

Душогуби, блудники, великі злодії й ті, котрих окляла мати, підуть в ад на вічну муку, й за ми Іуда зачне двері.

За прокляття дітей нема прощення

Раз за верстаком сиділа ткаля і впустила чоловіка; впустила та й каже: "Підними, синку, чоловік!" Хлопчику було п'ять год, не послухав він і не почув матері й поліз на піч гратися. Давай го мати клясти... Вибіг той хлопчик з хати, та й ма і нема його додому. Шукала мати день, шукала два, шукала три — нема! Вона до попа, — каже, — хоть край світа: найдеш". Ходила, ходила — нема. Пішла до манахів. — кажуть, — хоть край світа — найдеш". Не вона та й іде, іде та й іде. Дішла на край світа; виститься — високий димар, а над ним висить хлопчик догори раком. Вона і пита: "Чия то дитина?" "Була, — кажуть, — у цього хлопця тати — ткаля; вона його прокляла і буде дитина вчиться ні за що, поки не зуздрить матір". Дарила мати себе в груди і пішла скрізь землю, хлопчик упав в димар. Таких матерів, кажуть, і Господь не приймає...

У одній ткачихи був невеличкий хлопчик. Заварила вона його сукать цівки, а він і не схотів. Вона давай його клясти... Потім випустила чоловіка і сказала: "Подай!" Не схотів він їй подати. Вона його, кляла, а потім і сказала: "Щоб тебе чорти взяли!" Хлопець вискочив з хати, а хор схопився й поніс... Летить той хлопець і кричить: "Ой, пропав же я, пропав: прокляла ненька!"

Проклятих дітей багато на світі єсть: нещасні. Кажуть старі люди, що вони являються уночі; хто догадається — накинє на дитину стик, диявол й одступе; хто не догадається дитина затужить і йде до лукавого.

Матерям, що проклинають дітей, прощення Бога нема.

До хрестин треба охороняти дитину від викрадення дияволом

У однієї жінки родилась дитина і осталась нехрещеною. Баба пішла додому, а родилля зсила каганець і заснула. Нечисті і підмінили дитину: своє поклали в колиску, а те взяли. Стала годувати те чортеня й ніяк не нагодує: раз по кричить, просе їсти та росте, як з води йде... Баба догадалась і навчає родиллю: "Як вийдуть, — же, — всі з хати — вийди й ти, а потім заглянеш щілину, що воно буде робить. Та так й робити. Глянула в щілину, коли дитина встала з колиски, звисла ноги і давай гойдатися та співати. Мати зашаруділа біля дверей, а воно оп'ять в колиску почало плакаць. Тоді баба й каже: "Виріж дванадцять різок — одноліток, винеси дитину на перехресну дорогу і бий, стіко мочі". Та винесла дитину, почала бить: б'є, а воно кричить, б'є, а воно кричить... Де взявся вихор, а відтіль нечистий й гукає: "Не бий, перестань, яка-така... возьми своє, воно моє!" Матері під ноги так і упала її дитина. Чорт підхвativ своє й закрутився далше вихром. З того часу баба уночі не одходить од дитини, поки не уведуть в хрест.

Оповідь замиравшого чоловіка (Чому не всі можуть їсти яблука до 6 серпня)

Один чоловік замирав. Як опинився на небі, до нього підійшов старий дід й давай показувати, де й як. Йдуть вони з дідом, коли ось така сила й, така сила, що й не зглянеш. Став чоловік дивлятися, а потім й питає: "Чого воно, діду, що інші дітки граються яблучками й радуються, а інші без яблучок і гірко плачуть?" "Е, — каже дід, — котрі дітки радуються, ті щасливі: батьки й матері терпіли їсти яблука до Спаси, поки освятять; ті ж дітки, що плачуть, не стоїлись яблучок, бо їх родителі забули про перших діток і їли яблука до Спаси. А хто діток мерлі, не годиться їсти яблук до 6 серпня: за це великий гріх.

РОЗДІЛ 2

ЛЮДИ З ЧУ-
ДОДІЙНОЮ СИ-
ЛОЮ. БОГАТИРІ.
СТРАХОВИСЬКА.
ЯВИЩА ПРИРОДИ

Відьми

Відьми бувають роженні й роблені. Од їх ніяка шкода людям: то коров доять, то портять, закрутки крутять в хлібові. Хто закрутку ско-у того буде руки, ноги крутить, або нападе чакла, живіт болітиме. Узнати можна відьму на пикдень: в заутрені вона цілує замки в церкві. Щоб знати, як скот виганяєш в череду. Поговівшись паскою, не бери цівки, а вигонь

скот мечиком із терниці, що коноплі труть. Відьма забіжить перед тебе й спита: "Хіба у тебе ціпка нема?" Це буде відьма.

Відьми бояться собак-ярчуків, а малих щенят душать. Як хочеш вигодувати ярчука, викопай яму, посади собаку і накрий осиковою бороною. Годуй до году: тоді відьма не задушить.

Що відьми єсть на світі — цьому правда. У нас в слободі пішла жінка капусту поливати і поспорились з бабою Комониною. А жили вони по сусідські. Поспорились вони, та й нужди мало. У тієї жінки було дві корови й обидві багато давали молока. Прийшли ті корови з череди, й давала жінка доїть їх. Одну здоїла, як слід, а друга пручається, б'ється, не підпускає й близько. Встала жінка на другий день, пішла до коров і опята одну здоїла, а друга не далась; так не доєною й випустила ту корову в череду. Пішла та жінка до баби ворожки й почала їй хвалитися про своє горе. Та й пита: "А скажи, молодець, нема у тебе злобителів? Не полаялась бува з ким?" Ні, — каже, — на днях полаялась з бабою Комониною. Тоді ворожка й навча: "Як вернутися з череди корови, то прив'яжи ту, що не дається, і надій хоч ложку молока... Тоді розігрій сковороду, як можна дужче, та молоко те й вилий. Що з цього вийде — побачиш"... Жінка так й зробила. Тіло, що заскварчало те молоко на сковороді, аж ось і Комониха в хату біжить. Вбігла, стогне, та до печі: "Ой, лихо, що це ви робите!.. Вийміть, та й вийміть скоріше це молоко, бо мене за серце пече"... Жінка вийняла сковороду, а баба посиділа, поки молоко захолонуло і вийшла з хати. З того часу корова стала доїтися, як слід...

Баба Комониха помирала тричі й дуже важко хворіла. Первий раз умерла, і баби заходились її банити. Вона тоді як схватиться, та за ними... Вдруге умерла і оп'ять порозганяла бабів... Потім лягла на лаві, вкрилась і давай кричати не своїм гласом "Прийміть сир!.." "Винесіть молоко!.."

"Геть приберіть з очей сметану!"... Як умерла втретє, баби ждали, поки захолонула, а тоді вже скоріше до попа і давай ховать, щоб не ожила втретє...

Песиголовці

Старі люди розказують, що колись-то не було смерті. Тоді замісто смерті жили песиголовці з одним оком. Було пиймають чоловіка, закинуть в яму і годують канфетами та пряниками, поки стане гладкий, як свиня. Полапають його за бочки, чи багаторосло сала: як до маслаків долапають — значить худий, як не долапають — чикнуть ножом пальця: як біжить маска — пригодовують, як ні — ріжуть. Візьмуть та й з'їдять чоловіка. Стали люди просити Бога, щоб послав на їх смерть. Бог змиловився й послав смерть з косою. Заходилась тоді смерть біля песиголовців і позводила з світу. І тепер, кажуть старі люди, єсть та земля, де жили песиголовці, та вже мало їх: попереводились.

Йшла одна дівка в Київ Богу молитися і прийшлося їй йти через байрак темний. Йде та йде. Коли дивиться — їдуть два чоловіки верхами. Дівка глянула — аж то песиголовці, бо у їх було по одному оку серед лоба: вона й злякалась... Песиголовці питають: "Куди йдеш?" "Йду, — каже, — Богу молитися". "Наймись до нас!" Дівка не хотіла, так вони її силою і повели в ліс. Ведуть під землею та й ведуть. Коли там кров в долівці та маслаки, а серед землянки лев на цепу, так і клаца зубами... Привели дівку в кімнату: в однім вузлі кучки з кілків, відтілю люди виглядають: в другім — піч, біля печі сидить старий песиголовець та гріє окропи. Песиголовці оставили дівку дідові, звели, щоб залив окропом, а самі поїхали. Вона й чула. Поставив дід дівці голодцю. Вийла вона

його, коли гляне — аж на дні рука чоловіка; вона й ложку покинула. Баче вона, що киплять окропи, та й каже: “Дайте, діду, я вийму казани з печі, бо ви — нездужаєте”. Довго дід не давав, а далі й каже: “Виймай”. Дівка вийняла один казан, та як лине на діда, а далі другий — так він тут і скипів... Тоді люди, що сиділи в кучках, зраділи й кажуть: “Випускай же і нас з неволі: будемо тікати”. Повипускала дівка, й стали вони виходить з землянки. Лев кинувся на їх, а вони йому по шматку м'яса... Він за те м'ясо, а люди й вийшли. Давай тоді тікати... На дорозі попався їм пеньок. Жінки та дівки поскидали з себе хто спідницю, хто керсет, хто платок і одягли його, мов дівку... Вибігли з лісу й подались в Київ на богомільля... Вірьте, не вірьте, а цьому була правда.

.....

Богатирі

Колись, в давню старовину, зійшлися два богатиря: один з правого, другий з лівого боку, і давай кричать через Дніпро. З правого боку каже: “Уступи мені місто, — я поселю своїх людей”, а той одвіча: “Ні — геть ти відсіль: я заселю край”... Тоді багатир з правого боку й каже:

— Давай поміряємся силою!

— Давай!

Поодколуповали вони каміння од скель однакової ваги і давай шпурлять... Багатир з лівого боку як кинув — камінь так і опинився біля цього /правого/ берега. Як шпурнув же багатир з правого боку, так і вгруз той камінь на тім боці, на сухому. “Ну, коли так, — каже багатир з лівого боку, — я піду даліше”. І пішов. На тім камені, що з лівого боку, zostалися сліди, де багатир брався руками: видно і пальці, і долоні.

.....

Десна і Дніпро — діти богатиря Лимана /легенда/

Дніпро і Десна — це були колись люди. Давно, Бог його зна й коли, у богатиря Лимана росло двоє діток: син Дніпро і дочка Десна. Діти повиростали, а Лиман зостарівся й каже: “Ну, дітки, завтра, на зорі, приходьте — буду вас благословить!” Полягали вони спать. Десна була старша, а Дніпро менший. От Дніпрові й захотілось першому взяти у батька благословеніє. Вранці, як тіко зійшла світова зоря, він перший пішов до батька: “Благословить, тату”. “А де ж, — каже, — Десна? — вона ж старша!” “Та вона спить” Батько поблагословив. Порозвертав Дніпро гори, порозчищав гирла і зарив степами. Проспала Десна зорю, прокинулася, аж брата уже нема. Вона до батька: “Благословить, татусю!” Він поблагословив і каже: “Біжи, — як обженеш Дніпра, — старша будеш”. Побігла вона і ворона взяла. Високо піднявся ворон і полетів показувати дорогу. Багато раз доганяв ворон Дніпра, багато раз і Десна повертала до його, а все-таки не попередила його. Як почула од ворона, що Дніпро уже далеко, вона прихилилась до брата і злилась з його гирлами. В Десні вода пробілувата, а в Дніпрі ворона.

.....

Походження рік, долин /від гріха кума з кумою/

Один раз кум з кумою понесли дитину хрестить. От ідуть від попа, а лукавий і давай підталдикувати на блуд... Положили вони дитину на землю і заходились... На тім місті зразу полїлась річка, вони і пірнули в бездну. Ту річку й тепер звуть Куминою, тіко не скажу вам, в якій вона губернії: кажуть, начебто в нашій.

В Полтавській губернії Лубенського повіту, біля слободи Литвяки, єсть балка, звемо — О з н и ц я. Колись через цю балку їхали кум з кумою від попа. Виїхали в балку, поклали дитину і почали робить гріх. Бог покарав їх, земля розступилась, і вони загули під землею. Дитину люди взяли. На тім місті і тепер єсть слід, де запала земля.

Йшли раз кум з кумою від попа на хутір. Вийшли на бугор — нікого не видно. Положили вони охрещену дитину і давай загравають... Далі дійшло діло до гріха... Господь покарав — пішли вони скрізь землю, а з бугра зробилась долина. Те місто й тепер називається Куминою долиною.

Страшенний змій /Зникнення острова Дубового на Дніпрі. Оскудніння риб, звірів, птиць/

Покійний мій дядько, Матвій Шуть, був кухарем у запорожських рибалок; вони рибальчили на острові Дубовім, що був колись біля Хортиці, та змило водою... Довгий був цей острів: від слободи Вознесенки та аж до Стовпів верстов на 3 довжиною. На йому росли дуби, груші, лоза і стояли якісь кріпості, був колись і шинок на йому. Після сорок п'ятого /1845/ року все пішло в Херсон... Поки козаки жили тут, багато було риби, звіря, птиці і лісу по Дніпру, а на степах такий ріс камиш, що як увійдеш конем, то й не видно. А гаду того!.. Були жовтобрюхи, полози, а в печері, що в Висчій Голові острова Хортиці, жив Змії. Він нікого не займав, і козаки його не боялись. Було, кажуть, вночі, як засяє, так і освіте Дніпро. Він, кажуть, не щоночі і показувався, а так в місяць або неділі в три раз і все біля тієї печери, що звемо Змієвою. Як подались відсіль запорожці під турка, пішла за ними риба і птиця, звалував і звір вся-

кий... Після того, кажуть, як зійшли запорожці, тут, по скелях, щось ходило і тужило... Було вночі як заголосе, так аж тіло холодне... Потім з Кичкавського боку /берега/ як почне кидать каміння на Хортицю, як почне, то так те каміння і прикипа на Чорній скелі... сумно і страшно було тоді... Після запорожців zostались одні пугачі: вони і тепер щоночі сумують по скелях.

Полоз

Мені на віку не приходилось бачить полоза, а чув од свого діда. Це великий був гад! Було дожене чоловіка, обкрутиться і задаве. Полози жили по степах, по лугах, а найбільше по скелях. Раз їхали запорожці Дніпром і пристали до берега в Великому Лузі. Між ними був і мій покійний дід. От старі козаки понаклали люльки та й курять, а молодик пішов на охоту. Далі один обдивився кругом й каже: "Стоїть, братці, — ми молодиків не сказали, що тут полози живуть: вони його вадують"... Пішли, — коли так: стоїть він під дубом, а кругом його обкрутився полоз... Став полоз душити козака, а він йому кінжал і засадив в голову... Полоз так і застив на йому. Побачив козак своїх і гукнув: "Ой, братці, рятуйте!" Розмотали ті, глянули, аж він подавлений і рушниця погнута... В тім місті, кажуть, жило чотири полоза: два старих і два молодих.

Апріль в гостях у Марта

Весняні місяці не живуть в миру. Колись—то, кажуть, Март кликав до себе в гості Апріля, той і поїхав возом. Март напустив на його дощ. Мусив місити Апріль грязюку та й вернувся. Март замо-

розив грязь і закидав снігом. Апріль зважився їхати саньми. Пішла розталь, ушкварив дощ і Апріль знов вернувся. Тоді Апріль і хвалиться Масві: так і так, каже: двічі збирався до Марта в гості і ніяк не доїду: возом — грязь міша; поїду саньми — розталь не дає ходу. Май і навчас його: “Як хочеш доїхати, — бери, — каже, — віз і клади на його сані і човен”. Зробив Апріль, як сказав Май, і махнув до марта в гості. Март напустив снігу, а той склав віз і човен на сані і поїхав далі: полив дощ, розлилась вода всюди, — той склав віз і сані в човен і уп’ята поїхав. Приїздить Апріль до Марта, а той і очі витрішив. “Як ти, — каже, — зрозумів доїхати в таку лиху негоду?” “І не доїхав би ввіки, — каже Апріль, — та спасибі Масві — навчив.” “Ну, стой же Маю, я тобі крилечки вбгаю”, — каже Март. З того часу між Мартом і Масм немає ладу: що в Маю зацвіте, або зросте ранне, то мартівський мороз і вигубе.

РОЗДІЛ 3

ЗАМОВЛЯННЯ, МОЛИТВИ, РЕЦЕПТИ НАРОДНОЇ МЕДИЦИНИ

Від безсоння і крикливців

Плаксивці, безсонниці, крикливці! Чи ви названі, чи ви наслані, чи ви чоловічі, чи ви жіночі, чи ви парубочі, чи ви дівочі? Підіть ви собі, плаксивці, безсонниці, крикливиці, де люди не ходять, де кури не бродять, де чоловічий глас не заходить! Там вам бути і пробувати і розкоші розкошувати! Плаксивці, безсонниці, крикливці,

розійдіться, розкотіться тихенько, легенько, маковим, дробовим, перовим хмелем і дайте спати, спочивати младенцю р/б /ім’я/.

Викажи тричі, а потім подуй на хворого тричі /так, як піп, коли христе дитину/ і застав хворого тричі плюнуть.

Як смеркне надворі, треба взяти на руки дитину, понести до сідала, де кури ночують, і сказати:

Добровечір! Добровечір! Добровечір! Ви кури, курашечки, чубурашечки, чорненькі, біленькі, гребінастенькі, чубурастенькі, нате вам крикливці і диннивці, а младенцеві /назвай ім’я/ дайте сонливці і дрімливці!

Так треба сказати тричі. Якщо дитина буде жива, то кури засокорять /ко-ко-ко/, а як намеруше — будуть сидіти і не обізвуться.

Гора з горою, камінь з травою, риба з водою! Як камінь закаменів, так щоб крикливці заніміли!

Скажи тричі за одним духом.

Добрий вечір, кури-курятниці, гуси-гусятниці, вутки-вутятниці! Ви кури чорні, ви, кури білі, ви кури сірі, ви кури зозулясті, ви кури попільнясті! Візьміть у нас крикливці денні, вечірні, нічні, полуночні і несіть собі за димом, за вітром, на бистрій воді, на гнилі колоди! Там вам пити, гуляти і розкоші мати од рожденного, хрещеного, молитвенного младенця /ім’я/.

Прошептати тричі і за кожним разом тричі плюнути назад.

Ходила чорна куриця по сміттю, збирала крикливці й плаксивці нічні, денні, батькові, материні. Я вас визиваю, я вас висилаю на лісі; в лісі дуб, а в дубі дід, а у його дочка Наталочка. Там вам пити, гуляти і розкоші мати від народженого, хрещеного, молитвяного младенця /ім’я/. Тричі прошепчи і тричі плюнь.

На морі, на острові стояв дуб гілистий, корени-

стий; під тим дубом сидів син Герасим. Гукав, кричав, крикливці викликав, сонливці наслав на народженого, хрещеного младенця /ім'я/.

.....

Від младенческого і причини /падучої/

Промов "Отче наш" за одним духом, а потім опять за одним духом прокажи:

"До Синього моря туди виходили папи римські; на Ордань-річку — кудя збирались супротивники колючії, болючії, нудючії, подумані, погадані. Не я ж вас визиваю і викликаю, визивають вас сильчаки соловецькії, котрі на престолах стояли, за нас Господа милосердного прохали і нечистих сил з нутра виганяли, на луга зсилали і на безпліднії дерева, де люди не ходять, де християнський голос не заходе з народженого, хрещеного раба Божого /ім'я/.

Від падучої і младенческого треба отчитувати тричі по тричі в місяць: первий раз на молодика, вдруге — на повнім місяці, втретє — на сході місяця.

.....

Від затвердіння грудей

Як затвердіють груди у жінки, що не можна дитини погодувати, або у корови дійки, що не можна видоїть, то прокажи тричі:

"Ви всови-всовищі і врови-вровищі! Чи ви прозирні, чи ви вітряні, чи ви чоловічі, чи ви парубочі, чи ви дівочі, чи ви дитячі, чи ви які на світі є? Тут вам не стояти, у раби Божої /ім'я/ або іншої, а як корові шепчуть, то треба казати: "Тут вам не стояти у цєї скотини" /м'ясом не

обростати, кров'ю не окупати, жовтої кості не ламати, білого тіла не сушити, червоної крові не пити, жил не в'ялити, серця сердешного не сушити. Розійдіться, розкотіться тихенько, легенько маковим, дробовим, перовим хмелем. На Ордані на ріці збирались попи римські всі; вони зходились і розходились, щоб так і ви, всови-всовищі і врови-вровищі, розійшлись, розкотились тихенько, легенько маковим, дробовим, перовим хмелем.

Тричі здуть, тричі сплюнуть хоч людині, хоч скотині. Тоді підкурить страшною свічкою, а потім найти надворі кісточку /суставчик з скотини або що/, повести ним тричі кругом грудей і сказати тричі: "Як ця кісточка лежить тихо, м'ясом не обростає і кров'ю не окупає, щоб так це лихо затихло, зааніміло у раби Божої /ім'я/.

.....

Від пристріту

Господи Ісусе Христе, стань мені в поміч!

Скажи тричі, а потім шепчи:

Пристріт, пристрітище! Чи дівочий, чоловічий, чи жіночий, парубочий, подуманий, погаданий! Я його визиваю, я його викликаю із твоїх очей, із твоїх плечей, із твоїх суставів, з твого білого лица, з твого широкого серця! Тут тобі не стояти, жовтої кості не ламати, червоної крові не пити, білого лица не сушити! Я тебе визиваю, я тебе викликаю, іди собі на очерета, на болота, де людський голос не заходе, де півні не співають.

Шептати тричі і бити поклони.

Взять потрошку в платочок жита, пшениці, проса, солі, ладанку, уголля і положить на три дні під свячену паску. Після цього святоші деджать про случай. Як захворас дитина од

пристріту, візьми трошки святошів, розітри на столі пляшкою, покропи свяченою водою і підкури дитину. Так колись у нас лічили дітей од пристріту і помагало.

Прочитай "Отче наш", а потім скажи: "Господи, благослови і поможи! Пресвятая Трійце і Богородице, стань мені в допомі!"

Пристріт насланий, подуманий, погаданий, батьків, материн, жіночий, дівчачий, парубочий, хлоп'ячий, дитячий! Я тебе буду вишпівувати, визивати й викликати з рожденного, молитвяного /ім'я/ з нутра висилати; з його голови, з його живота, з його волосу, з його голосу /а як дівчина: "з її коси, з її краси"/, з білого лица, з веселого серця, з в'язей, з його грудей, його пера, з його ребра, з його рук, з його ніг! Тут тобі не стояти, головоньки не крушити й не ломити, широкого серця не нудити, не колоти й не шпигати, душі з тілом не розлучати! Піди собі, пропади собі на очерета, на болота, на болотній воді, де лежать гнилі колоди! Там тобі селиться і будиться, проживати й пробувати, нарощеного, хрещеного і молитвяного /ім'я/ у вічі не видати!

Від переполоху

"Ти переполох, переполошище, чи ти названий, чи ти насланий, чи ти чоловічий, чи ти жіночий, чи ти парубочий, чи ти дівчачий, чи ти дитячий, чи ти собачий, чи ти кошачий, чи ти свинячий, чи ти гусячий, чи ти курячий?! Тут тобі не стояти, младенця /ім'я/ білого тіла не сушити, жовтої кості не ломити, червоної крові не пити, серця сердешного не нудити. Поки ж ти не стояла у младенця /ім'я/, — поти я тебе не визивала, не викликала і не зсилала! Я ж тебе визиваю, я ж тебе викликаю і зсилаю! Зійди ж, переполох-переполошище, з младенця /ім'я/ на

очерета, на болота, на великі лози! Там тобі бути і пробувати і розкоші розкошувати, де люди не ходять, де кури не бродять, — там тобі бути і пробувати! Там комлики кочують, столи застилають, мед-вино кружають, з младенця /ім'я/ переполоху бажають! Там тобі бути і пробувати, там тобі камінь гладять, у глибокому морі воду п'ють, а в великому лісі дерево точить. Згинь, переполох, переполошище, з младенця /ім'я/, як слина з рота щеза, пропада, щоб так це все лихо згинуло, пропало, щезло.

Господи, благослови, стань мені в допомі!

Ся болість супротивна, переполошна, сухотна, лихорадошна, чоловіча, жіноча, парубоча, дівоча, дитяча, стрічна, сказана, вітряна, вихрова, водяна, подумана, погадана! Я буду вишпівувати, заговорять, викликають з народженої, молитвяної, хрещеної /ім'я/ висилати: з її голови, з її ніг, з її пальців, з її суставців, з її волосу, з її голосу, з її русої коси, з її краси, з її білого лица, з веселого серця, з її карих очей, з її плечей, з її в'язей, з її грудей. Тут тобі не стояти, головоньки не крушити й не ломити, під груди не підпирати, душі з тілом не розлучати! Піди собі — пропади собі — на очерета, на болота, на бистрій воді, де лежать гнилі колоди! Там тобі селиться і будиться, проживати і пробувати, нарощеної, хрещеної і молитвяної /ім'я/ у вічі не видати!"

"Переполох, переполошище, страшний чоловіче! Батьків ти, материн, дідів, бабин, сестрин, братів, шляховий, вітровий, громовий, дивний, пристрітний, прозорний, курячий, гусячий, собачий, волячий, жаб'ячий, перепелячий, ящеричий, котячий!

Після цього вистрижи у дитини волосся навхрест на голові, змійай ниткою рост, теж навхрест, тоді візьми воску з страшною свічки, закачай те волосся і нитку в віск і засунь в глухий одвірок, а свяченою вербою забий.

Тоді кажи далі: переполоше, переполошище! Отсікаю тобі головище й зубище, і лапище, і хвостище, щоб ти тут не стояв, червоної крові не пив, рожденому серденьку не в'ялив!

Тричі плюнуть назад, а тоді розтопить воск в черепочку, налить в миску холодної води і держать її над головою младенця: однією рукою держать миску, а в другу взять черепочок з воском і, виливаючи переполох, вишіптувать далі:

Я тебе визиваю, я тебе викликаю — з головоньки, із очей, із плечей, із рук, із ніг, із живота, із поперека! Одступись, розійдись за димами, за вітрами од рожденного, хрещеного, молитвяного младенця /або раба Божого — ім'я/.

.....

Від уроків і зглазу

Ви уроки водяні, ви уроки вітряні! Тут вам не бувати, жил не в'ялити! Я вас не зашіптую, я вас вишіптую, я вас визиваю, я вас викликаю, на густі лози, на бистрії води зсилаю! Тут вам не бувати, жил не в'ялити, червоної крові не пити, костей не ламати! Одступіться із ушей, одступіться із в'язей, одступіться із головоньки, одступіться од широкого серця, одступіться із жил і пожил, одступіться од сорока семи суставів, одступіться от стану народженої, молитвяної і хрещеної раби Божої /ім'я/.

“Господи милостивий, стань мені в допомі од лихої немочі! Святий Миколай Божий угоднику, поможи мені!

Дубе, дубе Ладимиру! Бачу тебе через гори, через води! Посватаємось, побратаємось! Возьми собі уроки мужичі, жіночі! Я вас визиваю, я вас викликаю на очерета, на болота зсилаю; тут вам не бути, червоної крові не пити, білого тіла не сушити, жовтої кості не ламати! Тут вам не бути,

не гуляти, на білій березі спочивати, де півні не співають, де молодецький голос не заходе! Там вам жити-гуляти, там вам розкоші мати од народженого младенця /або раба Божого — ім'я/”.

“Ісус Христос назустріч мені, Пресвятая Троиця на поміч мені, по Ісусу Христу і Пресвятій Троиці — те буде й мені.

Пристріт чоловічий, пристріт жіночий, пристріт хлоп'ячий, пристріт дівчачий, пристріт із людей, із поганих очей! Бійся духу, бійся Божих молитов! Тут тобі не стояти, костей не ламати, білого тіла не в'ялити, широкого серця не сушити. Я тебе одговоряю, сама од себе одмовляю, од свого тіла, од свого білого лица, од свого широкого серця! Йди собі на очерета, на болота, на чистії поля! Там тобі жити і проживати, там тобі ломить, трощить... Згинь, одійди од народженої, хрещеної, молитвяної /ім'я/.

Молитва читається 9 разів.

Господи Ісусе і всі Святі, допоможіть і благословіть мені од пристріту робить!

Ти пристріт водяний, вітряний, пужаний, кров'яний, колючий, болючий, шпигучий, чобатьків, материн, сестриний, братяний, чоловічий, жіночий, парубочий, дівочий, попівський, жидівський! На Орданку собирались папи римські, сходились і розходились, так і ти, пристріт, розійдись з народженого, хрещеного /ім'я/, з його голови, з його в'язей, з його плечей, з його грудей, з його ребер, з його уст!

Прокажи тричі.

Як починаєш шептати од пристріту до обіду, то перше скажи: “Добридень!”, а як після обіду або ввечері, то скажи: “Добридень!” Тоді починай і кажи за одним духом:

Добридень! Пристріту пристрітище, узору узору, прозору прозору! Ти буваєш чобатьків, ти буваєш материн, ти буваєш чоловічий, ти буваєш жіночий, ти буваєш парубо-

чий, ти буваєш дівочий, ти буваєш вітряний, ти буваєш водяний, ти буваєш нудючий, ти буваєш сквернючий, ти буваєш паганючий! Я тебе визиваю, Матір Божу на поміч призиваю і на луг зсилаю, на безплідні дерева, де люди не ходять, де християнський голос не заходить з народженого хрещеного раба Божого /ім'я/.

Попервах Господу Богу помолюсь і мило сердній матері Божій поклонюсь, всі святії отці станьте мені в помочі. Я буду Господа Бога прохати, хрещеної, народженої /ім'я/ від всякої болізни — пристріту, сибірки, падучої і іншої буду шептати, Господь буде помагати, мати Божу в помочі стояти, і всі святії отці, станьте в помочі — Київські, Печерські, Святигорські, апостоли Божії Антоніс, Федосіс, Миколай угодник, святий божий помічник!

Як Господь од гробу воскресав, як у Сибірі соединялись, у християнську віру приставали усе до хрещеної, народженої раби /ім'я/ на поміч поспішали, помагали. Святий Михаїл, святий Гавриїл, святий Антоній, станьте усі в помочі! Ви, зорі, зорі, і уроки, уроки, пристріч, пристрічний, підвій підвійний! Ви іспиті, із'їдені, подумані, погадані, спрацьовані, струдовані, наслані, самі вийшли! Степовії, водянії! Я вас визиваю, молитвами викликаю, гострим мечем побиваю, на моря зсилаю! Ідіть собі тим путем, де сам Господь не-ходе, де християнський голос не заходить! Там собі живіть, проживайте, і розкоші собі майте!

Це треба прочитати 9 раз безперестанно.

Як замовити кров

Ішов Христос, матір Божу, пресичта святая, кров перестала.

Скажи тричі, а як не допоможе, — треба сказати тричі по тричі за одним духом.

Летів орел через море, спустив крило, заткнув жерло. Злетів півень на камінь, крилами махає: чорний камінь не рухнись, християнська кров не зупинись у народженого, молитвенного, хрещеного /ім'я/.

“Стій, кров, у рані, як вода в Ордані, тоді, як Іван Хреститель Христа охрещав, тоді рожденому, хрещеному, молитвяному /ім'я/ кров замовляв”. Шепчи тричі і держи, затуливши рану рукою.

“Йшла дівка поганим шляхом, на поганий огорода, поганого зілля рвати, поганим ножом кришити, поганий борщ варити, став борщ закипати, стала кров затихати”. Шепчи дев'ять раз, не переводя дух.

Йшла Пречиста понад синім морем і золотим цідком підпиралася. Назустріч їй святий Петро. “Куда ти, Пречиста, йдеш?” “Іду туди, де бились три брата, іду кров замовляти”. Рана зтулилась, кров зупинилась, Пречиста назад вернулась. Амінь!

Іван богослов, не однослов, море потопив, рожу посадив, рожу не прийнялась — у народженого, хрещеного раба Божого Івана /ім'я/ кров уйнялась.

Від зубної болі

“Місяць на небі сяє, зуби засмикає, зуби зубищи, темні темнищи! Місяць на небі, дуб на землі, риба в морі; коли вони зійдуться вмісті пити, гуляти, тоді у народженого, хрещеного і молитвяного /ім'я/ зуби заболять.

“Молодик молодий, в тебе хрест золотий! Місяцю Владимиру! Вас три брати: один на небе-

сах, другий на морях, третій на землях; коли ви до одного стола зійдетеся пити, гуляти, бенкетувати, — тоді у народженого, хрещеного /ім'я/ у зубах черви болющі оживуть! Коли мертвий чоловік буде ходити, тоді в зубах черви будуть боліти і крутити! Як мертвий чоловік замре болісті присушить, так і ви замріте і болісті присушіте! Щоб допомогло, проказати треба тричі.

“Вийди на молодика /в день народження/ кажи:

Місяцю молодий, У тебе ріг золотий, Риба в морі, Звір у полі, коли вони зйдуться вечеряти тоді у мене народженого, молитвяного, хрещеного раба Божого /ім'я/ зуби заболять”.

“Перше прочитай “Отче наш”, потім молитву святому Антипу: “Великий преосвящений святий Антипе, моли Бога об /ім'я/ грішному. Потім повернись до місяця молодика, як ясно світе, шепчи: “Ти місяцю Авраме, чи ти був у мертвих мертвеців, чи ти чув, щоб мертві мертвеці по цім світі ходили й говорили? Коли мертві мертвеці по цім світі будуть ходити і говорити, тоді у /ім'я/ народженого, молитвяного, хрещеного будуть зуби боліть.

Стань навколішки, помолись і скажи: “Господи, благослови! На небі місяць, а в землі камінь в лісі дуб, як сії брати зйдуться до купи, то тоді щоб мої зуби боліли!”

Гора з горою, камінь з травою, риба з водою! Як всі вони зйдуться до купи, як камінь заводяніє вода закам'яніє, — тоді зуби заболяють у народженого, молитвяного, хрещеного /ім'я/.

Від сухот і кольки

“Од сухот буду шептати, Господь мені буде помагати. Ви сухоти сухучі, колючі, болючі,

тошнючі, і шляхові, і вітрові, і степові, і водяні, і пристрітні, і з'їдені, і спиті, і подумані, і погадані, і промовлені, і приговорені! Я вас не зашіптую, я вас вишіптую, я вас викликаю, я вас визиваю, я вас виганяю за димом, за вітром, на темні ліси зсилаю. Там вам і їсти, і пити, очерета і болота ломити, од народженого, хрещеного, молитвяного раба Божого /ім'я/.

“Колючка, колючище, ти й болюча, ти й шпигуча, ти й пристрітна, ти й простудна, приговорена, наурована! Тут тобі не стояти й не шпигати, жовтої кості не ломити, і жил не тягати, червоної крові не пити, серця не сушити! Одступися, розійдися од рожденного, хрещеного, молитвяного раба Божого /ім'я/.

Щоб допомогло од сухот, треба посвятити на Великдень веретено, ложку, корінець хрину, віхоть, три воскові свічки і держать про случай.

Перед тим, як шептати, треба сплеснуть води на дитину і говорить: “Зорі-зірниці, вас на небі три сестриці — вечерня, полуночна і світова, станьте мені в помоші од деякої немочі, наповняйте луги і берега, коріння і кремення, наповніть народженого, хрещеного /ім'я/. Потім розірвіть сорочку на дитині і закопайте під воротами.

Розведи огонь під припічком, налий у вагани води і купай дитину. Купай і шепчи:

“Ви сухоти-сухотищі, чи ви подумані, чи ви погадані, чи ви помислені, чи ви стрічні, чи ви чоловічі, чи ви жіночі, чи ви парубочі, чи ви дівчачі, чи ви дитячі, чи ви які на світі! Ви сухоти сухущі, болющі, палющі, розійдіться од младенця /ім'я/ та підіть собі /після цього слова взять дитину з купалю і махнуть тричі перед огнем/ за огнем, за полум'ям, як дим з димаря розлітається і розкочується, то так і ви, сухоти-сухотищі, розійдіться, розкотіться за огнем, за

димом, за вітром, за полум'ям тихенько, легенько маковим дробовим хмелем і дайте спати, спочивати младенцеві /ім'я/.

Викажи тричі, а потім тричі подуй на хвору дитину і тричі плюнь на долівку.

Як побачиш молодика, стань на тому місці і гукни, щоб подали дитину. Тоді прошепчи тричі за одним духом:

“Місяцю ясний, ти молодик красний, прийми з нашого младенця сухоти і дай йому тіло”.

Не сходя з місця, облий його тричі водою, зкинь всю одіжку з дитини і закопай.

Візьми в руки сухотну дитину, помолись і скажи:

“Боже з високості, дай тіло на ці кості!”

Сказати три рази і рвати траву, яка попадеться під руку. Після цього траву зварить і купати хвору дитину до сходу сонця.

Од сухот треба одроблювать довго: місяць, неділь шість або й того більше.

Треба висмикнуть з трьох хатніх стріх житньої соломи по пучку і обійти тричі ту хату, де хвора дитина. Обійти первий раз, стать під вікном, що проти печі і гукнуть: "Добривечір!" Мати стане з дитиною перед вікном і одказує: "Дорове!" Тоді баба подає один пучечок соломи, мати кладе під комин і підпалює. Баба знадвору і гукає: "Де таке в світі видано, щоб дитину гнітили?" А мати з хати і собі обзивається: "Де таке в світі видано, щоб сухоти народженого, хрещеного младенця /ім'я/ гнітили?" Після цього обійти вдруге, втретє хату і всякий раз подавать по пучечку соломи, здоровкаться і говорить, як і в первий раз.

Перед тим, як одмовлять од сухот, треба умовитись з молодичею, котрої хвора дитина, що треба казати і як одмовлять. Потім солону треба брать

бабі з тих хат, де живуть першої пари /первого
брака/.

Од пропасниці /лихорадки,
лихоманки, трясці/

Як захворіє пропасницею дитина або хто інший, не давай лежать — хай сидить. Скажи йому: "Не подавайся — ти її збореш". Хворий буде сидить, а ти принеси з колодязя води, зайди заду, щоб хворий не бачив, і зразу вилий відро на голову. Хворий злякається — побіжить, а пропасниця перетрусє і кине.

Візьми чисту сорочку, куряче яйце і побіжи до річки купатися. Роздягнись, вскоч у воду і ниряй тричі: за третім разом кинь через голову яйце, щоб упало в воді, біжи мершій на берег і одягайся. Чорну сорочку неси додому, хай мати випере. Пропасниця кине.

Як нападє пропасниця, вийди на перехресну дорогу або улицю і шукай мотузочки. Як найдєш — почепи на шию, і пропасниця на другий день висипє на губах і кинє.

Піймай земляну жабу, зав'яжи в платочок і повісь хворому за спину. Хай так і спить. Або пропасниця задушить жабу, або жаба пропасницю. Як жаба скоро здохне, одкинь її, піймай і прив'яжи другу або третю. Пропасниця покине.

Назбирай гімняшків кругленьких, що напочують волики /навозні жуки/, тільки сухеньких; візьми з печі жару в черепок і наклади туди гімняшків. Тоді посади хворого над курищем, накрій рядом і нехай ковта дим. Пропасниця зразу кине від цього. Тільки зроби це тричі натошак, та ще й до схід сонця.

Од пропасниці буду шептати. Господь мені
буде помагати! Йшли святі Ісаакій і Карпо, несли

дротяну пліть і зостріли Іродових дочок сімдесят сім і питали: "Де ви ідете, Іродові дочки?" — "Ідемо до раба Божого /ім'я/. "Верніться ж, Іродові дочки: будемо вас пліттю бити, побивати!"

Пропасниці-лихоманко! Ти колюча, болюча, шпигуча, трясуча; ти шляхова, степова, вітрова, спита, з'їдена, наслана, стрічна, денна, нічна, зоряна, насередна, супротивна; чоловіча, жіноча, хлоп'яча, дівчача! Я тебе вишпнтую, я тебе висилаю, я тебе викликаю і зсилаю на темнії ліса, на сухії лози, на бистрії води! Тут тобі не бути, червоної крові не пити, серця не сушити, білого тіла не ломити. Іроде, Іродище! Не напущай своїх дочок на християнську віру, держи їх наприкові од рожденного, хрещеного, молитвяного раба Божого /ім'я/.

"Пресвятая Богородице, Мати Божа, стань мені в допомі со всіми святими київськими, пещерськими, ахтирськими і каплунівськими. Афанасію святий угодику Божий, скорий помішнику, і всі святії отці духовнії, станьте мені в допомі!

Ти, царице Поганице, не розсилай свого війська негодного на мир хрещений, народжений, молитвяний! Їхав Господь степом і став поганок зустрічати, став їх гострим копієм побивати, од миру хрещеного, народженого одвертати і в чужу землю завертати. Підіть собі в чужу землю, там живіте, миру хрещеного не нудіте, жовтої кості не ломите, щирого серця і рум'яного лица не в'ялите, з раба Божого /ім'я/ геть зійдіте! Я вас зашпнтую, зганяю, заклинаю! Будь ви прокляті, прокляті, прокляті!

Після цього дать хворому в руки куряче яйце, нехай розіб'є, тільки не вилива з його нічого. Потім позрізувать нігті з рук, з ніг зо всіх пальців, вистригти волосся трошки на голові навхрест, положить в яйце, винести його до схід сонця на розпуття, положить і тікати додому, не

оглядаючись. Потім ввечері одшитає 77 зерен проса, побігти до річки і гукнуть: "Помогай Бог, тітки! Всіх вас сімдесят сім, нате вам по зерну всім!". Сказать це і тікати додому, не оглядаючись. Після цього дать хворому корінець воронця, нехай погризе, а потім зав'язать у пазуху і давати вдруге, втретє.

Послати хворого по воду і наказати, щоб вернувся, не оглядаючись. Тоді прошептати тричі за одним духом:

"Мамо, тітко, сестро, покинь мене! Як ти не покинеш, єсть у нас на морі на океані цар Гадір, і той поб'є тебе камінням, кременням, залізними ланцюгами". Лихоманка просить: "Цар Гадір! Не бий мене камінням, ні кременням, ні залізними ланцюгами; не буду тебе займати і того, кому ти будеш сей отченаш казати".

Тоді переведи дух на воду, дихни тричі і напийся. Потім умийся тією ж водою і помий руки.

Від бешихи /рожа/

Святий Архистратиг Михаїл, помолися Господу Богу за раба твого Івана /ім'я/!

Ти бих-бешище, чи ти прозірна, чи ти вітряна, чи ти водяна, чи ти болюча, чи ти свербляща, чи ти палюща, чи ти кров'яна? Тут тобі не стояти у раба Божого /ім'я/. Поки ти не стояла, поти я тебе не визивала і не викликала і огнем не припікала /при цим слові запалити страшну свічку і обвести нею кругом боляшого міста/, і ножем не присікала /треба взяти ніж і навхрест придавить біля боляшого міста/. Я ж тебе визиваю, викликаю і виговоряю з народженого, молитвяного, хрещеного раба Божого /ім'я/. І підіти собі, бих-бешище, де вітер не віє, де сонце не гріє, де чоловічий глас не заходить. У пустім місті, бих-бешище, там тобі бути і пробувати, і

розкоші тобі розкошувати. У пустому місті камінь гладай /іж/, у великому лісі дерево гладай, а в глибокому морі воду пий. Там тобі бути і пробувати... На Ордині-ріці, там збирались всі римські попи. Щоб ти так, бих-бешище, розійшлася, як вони. Розійдись, розкотись ти-хенько, легенько маковим дробовим хмелем і дай спати, спочивати рабу Божому /ім'я/. Треба шептати тричі. Так можна шептати і од зубів.

Пресвятая Троїце, молю тебе і благаю, стань мені у допомі!

Бешиха гладуха, бешиха краснуха, бешиха чоловіча, бешиха жіноча, бешиха хлоп'яча, бешиха дівчача, бешиха вітряна, бешиха заспана, бешиха наслана! Я тебе визиваю, я тебе викликаю! Бійся мого духу, бійся Божих молитов! Одкотись і одкиснись од тіла, од крові, од кості! Тут тобі не стояти, костей не ламати, тіла не в'ялити, серця не крушити! Йди собі на очерета, на болота, на ліса, а в тих лісах купина! Там тобі бути і пробувати, там тобі всі розкоші мати. Я тебе викликаю, наймення називаю, одкотись-одкиснись од раба Божого народженого, хрещеного і молитвяного /ім'я/.

Шепчи 9 раз без перестанку.

Бешиха, бешишище колюча, болюча, шпигуча, пекуча, сверблюча, нудюча, вітряна, водяна, кров'яна, пожарна, пристрітна, подумана, погадана, помислена розійшлась і сему слову амінь.

9 раз прочитай і пройде.

Я як шепчу, то після цього прикладаю до болючого тіла нарізану з молоді бузини кору, і Бог милує, помага всякий раз.

Помолюся Господу Богу і всім святим. Господи милосердний, поможи мені в сей день, і святая суботінко!

Обчеркни мізинцем правої руки опухоль бешихи і прокажи тричі: "Піду я на пустую ниву, де не сіяно, не орано, там уродила пшениця он

яка лопушна, колосна! Як стала та пшениця посихати, став той опух опадати од народженого раба Божого /ім'я/.

Візьми жару з печі в черепок, посип зверху крихтами од свяченої паски, шкаралупами свячених крашанок і інших святошів, які залишились від великодніх свят, і підкури хворого. Тоді помолися і шепчи.

Бешиха, бешище! Ти красна, біла, огненна, горюча, сипуча і огнюча! Я тебе визиваю, я тебе викликаю, червоної крові не палити, білого лица не сушити, жовтої кості не ломити! Отступись, розійдись за димами, за вітрами, за морями от рожденного, хрещеного, молитвяного раба /ім'я/.

Бешиха така болість, що треба шептати і одроблювати. Шептати тричі, і за кожним разом брати ніж, терти об лавку, аж поки стане гарячим, і прикладувати гострієм до болючого місця.

Від жовтяниць

Зробить три-сорока /3 x 40/ вареників з сиром, зварить у воді і тією юшкою умить, обмить груди, шию. Зробить це треба тричі на схід сонця. Вареників їсти не треба, а оддати собакам.

Од пліснявки

Як паде на дитину пліснявка, понеси її, де годують свиней, достань свинячої слини і помаж дитині в роті. Пліснявка кине.

Од піднебіння

Помолись, прочитай Отче наш, візьми на руки дитину і піднеси до печі. Потім всунь праву руку під комин, приторкнись пальцем, щоб пристала сажа, і подави дитині піднебіння тричі. Тричі подави і тричі прицмокни губами, і піднебіння того ж дня одпухне.

.....

Від огника у дітей

Як стане смеркаться надворі, винеси дитину і повернись, де світиться огонь. Стій на тім місці і кажи: "Огонь, огонь горющий, візьми з младенця /ім'я/ огонь летуший!"

Скажи тричі і, не оглядаючись, неси дитину в хату.

.....

Од завійни /біль у шлунку/

Намочи в горільці листок сухого табаку мархотки, а потім посип перцем і приклади до голого пупа.

Це більість дуже тяжка, а як не задавлена, то одробить можна.

Стовчи часнику, перемішай пополам з медом і дай хворому з'їсти. Тіко не давай з ложки, а з сокири: поклади мед на гостріє сокири і дай кому-небудь держать над ротом хворого. Тоді візьми гострий ніж і ножем погодуй його тричі. Хворий засне і буде здоровий.

.....

Від укуса і нападу гадини

"Господи і всі святі!" — Антоній, Федосій, Михайл, Гавриіл і великомучениця Варвара, прийдіть, благословіть і допоможіть!

Змія Орпія! Змія Орпія! Змія Орпія! Поклич ти всі свої змії — і степові, і лісові, і гноянії, і водянії і накажи їм, щоб вони не кусали ні скотини, ні людини; щоб вони пускали свої зуби з рота додолу, а ти забори свої зуби з народженого, хрещеного раба Божого /ім'я/.

Прокажи тричі.

Перед тим, як шептати, треба помолитись і сказати "Господи, благослови!"

"На морі, на лукоморі стоїть дуб розложистий, барзо хороший; на тому дубі цариця-Яриця. Будь же ти милосердна, будь милостива: посилає ти три сестри: Марію-Полумарію, Анну-Полуанну, Лукер'ю-Полулукер'ю, нехай виймуть зуб від гадини рябої, від полевої, від трав'яної, від земляної, від водяної, від жовтопузої від хатньої.

Треба проговорити тричі. Помага і людині і скотині.

"Помолюся Богу і всім святим! Господи милосердний, поможи мені сей день і свята суботенька!

"На морі, на Діянї, на острові на Кіянї, там стояв дуб, а в дубі дупло, а в дуплі гніздо, а в гнізді цариці: одна Киліяна, друга Іліяна, а третя цариця Веретениця. Ти цариця Веретениця, ти вийди, вигукни, висвисни на своє військо — на польовес, на лісовес, на водянес, на водянес, на домовес! Закажи ти йому, царице Веретенице, нехай воно так не робе, де не треба не кусає, зубів своїх не пускає, бо зубам тим не бувати і на землю випадати з народженого, хрещеного раба Божого /ім'я/.

Так само шептять, як укусе гадина і скотину, тіко в кінці не казати "з народженого", а назвати масть корови або іншої тварини.

"А в полі море, а в тім морі золотий камінь, а на тому камені золота яблуня, а на тій яблуні золоте гніздо, а в тім гнізді цар Гадюн сидить. Ти, цар Гадюн, склич свій гад лісовий, луговий, степовий, водяний, гносовий, погрібний, загатний, хатний. Через море калиновий міст, а під тим мостом Дубіян стоїть, а під тим Дубіяном гадина Яселуха лежить. Ти, гадина Яселуха, склич свій гад, та вийми зуб до землі од жовтої кості, од білого тіла народженого, хрещеного раба Божого /ім'я/.

Як буде на тебе гадюка нападати, а ти без палиці, то кажи: "Гад, гад, гад, вода горить, тебе спалить" /багато раз/. Як не послуха і буде лізти до тебе ближче, кажи: "І я горю, тебе спалю" /багато раз/. Як на камені, на траві, на піску, або на інчій місті, так і кажи: "Гад, гад, гад, камінь або трава, пісок горить, тебе спалить, і я горю, тебе спалю". Так ще можна і дразнить гадюку, щоб вона тікала від тебе".

Як брать гадюку в руки. Перехрестись і скажи: "Господи, благослови! Тоді бери і кажи: "Беру ласкою, замовляю Христом Богом з хлібом і святою паскою".

"Господи, помилуй, Господи помилуй, Господи помилуй! Господи, поможи мені! Господи, благослови! На осіяньській горі, там стояла яблуня, а на тій яблуні золоте гніздо, а в тім гнізді Цариця Шевелуха. Ти, царице Шевелуха, і всі твої гади! Єсть вас по степах, єсть вас по лісах, єсть вас по лугах, по водах, по безкеттях, по дубах, по гноях, по пустинних містах, єсть вас по усяких усядах! Вийміть, викиньте ваші зуби на землю з білого тіла, жовтої кості раба Божого /ім'я/.

А як укусе гадина скотину, то треба казати: "...вийміть, викиньте ваші зуби на землю з полові

/або іншої/ масті, з жовтої кості!". Прошепчи тричі за одним духом і скажи тричі: "Амінь"!

Від порухи /коли людина надірветься/

Ти золотниче, Божий чоловіче, ти спрацьований, ти зтрудований, посланий, насланий, подуманий, погаданий! Я тебе буду зашіптувати і заговорять у народженого, молитвяного, хрещеного /ім'я/ на місто поставлять. Тобі, золотниче, Божий чоловіче, по животу не ходити, костей не ломити, червоної крові не пити, білого тіла не сушити, веселого серця не томити! Піднімись собі тихенько, піднімись легенько, стань собі на місто, на святе крісло, де ти родивсь, де ти хрестивсь, де тобі Господь місто показав і престол заслав, там тобі жити, там тобі бути, там тобі віку доживати. Як сира земля не шемить, не болить, не горить, так і тобі, Золотниче, Божий чоловіче, у рожденного, і молитвенного, хрещеного /ім'я/ не шеміти, не боліти, не горіти; як сира земля із своїх містів, із своїх креслів не стряхнеться, так і ти, Золотниче, Божий чоловіче, народженого, хрещеного /ім'я/ не здвигни, не стряхни з своїх містів, з своїх креслів, як сволок на хаті багато дерева держить, так і ти, золотниче, Божий чоловіче, дай місто в своїй державі народженому, молитвенному, хрещеному /ім'я/.

Од всякої напасти /Сон Богородиці/

На осіяньській горі, на отецькій землі, де сонце сходить, там Пресвятая діва свого сина за рученьку водить. Повела його на вечерню, а з вечірні на

всюношну, з всюношної на утреннюю, а з утрєннї в службу Божу, з служби Божїй на сине море. А на морї престол стоїть, на престоли книги лежать, а біля книг свічі стоять, а там Ісус Христос лежить. Прийшов до його святий Петро і Павло. "Святий Петре, святий Павле! Не страждайте за мої муки, а беріте хреста в руки, закажіте всьому світу старому, малому й хромому: хто буде Пресвятої діви сон говорити, той не буде в огні горіти, в воді потопати і наглою смертю помирати, не буде гад його пососати.

.....

Замовляння від гикавки /ікотки/

Гикавко, гикавко, піди до води, Кого схоч, того й напади, Хоч коня, хоч корову, Хоч дівчину чорноброву!

Скажи тричі, не переводячи дух, а потім тричі, без одиху, напийся води.

.....

Щоб чоловік любив і не бився

Візьми спечи оладок або перепічку і носи під рукою, щоб пройшло потом. Потім візьми покормо /молока/ з своїх грудей, помаж тои хліб і дай чоловікові з'їсти. Від того разу биться перестане.

.....

Щоб побачить суженого /дівчача молитва/

Читать на ніч тричі:

Понеділок з вівторком, Сєреда з четвергом, П'ятниця з суботою, Неділенька удовиця, — Який

мені сон присниться? Дай мені, Боже, того повідать, З ким мені вік вікувать.

.....

Замовляння від злодія

Щоб злодій не вліз в хату, комору або інше місце, треба заперти двері і проговорити до замка:

Сам, як лут /мордатий/, язик, як прут, голий, як тума, зведе вора з ума, а мене народженого, хрещеного, Господи, спаси.

.....

ЧАСТИНА II

НАРОДНІ СВЯТА

З дохристиянського часу ми мали свої свята, цебто дні, а правильніше пори року, призначені на пошанування чи пам'ять того чи іншого свого бога. В глибоку давнину був у нас свій особливий релігійний календар, досить великий і широко розроблений. Його характерною рисою було те, що він був міцно зв'язаний з природою та з хліборобством цілого року.

Точно усталеного дня якогось свята вдавнину ще не було, бо це були свята хліборобські: обряди справлялись в залежності від погоди й часу хліборобських занять, у залежності від сонцобороти і сонячної сили, і тільки християнство пізніше поприв'язувало їх до певних днів. Звичайно, свято тяглося кілька днів, а то й тиждень і більше, що полишилося до нашого часу. Усі свята були пов'язані однією спільною ідеєю: пошанування сонця й соняшних богів, боротьба літа з зимою, тепла з холодом, а це є те, що становить основу хліборобства.

Річний ритуальний календар переслідувався і церквою, і владою. Але остаточно церква-таки не змогла прибити стародавніх вірувань на свята, вони залишились, хоча змінені й затемнені, і кольорово пов'язалися з християнством у різноперий букет. Чимало з християнських святих увійшли до народного календаря, але набули собі нового зафарбування й нових сил, згідно з народними потребами. І навпаки, стародавні свята й святі міцно поєдналися з новими, передавши їм усі свої ознаки та сили. Усе це створило, так зване, двоєвір'я.

Християнство принесло нам нового календаря з установленим поділом на місяці й дні. Новий рік у давнину розпочинався з першого березня,

коли пробуджувалася вся природа по зимовій перерві, бо, за переданням, творення світу відбулося, власне, з 1 березня-місяця.

Але пізніше церква пішла за грецьким Новим роком: з 1 вересня, а з 1492 року громадський Новий рік остаточно прив'язався до стародавнього природного часу, до 1 березня.

І тільки в 1721 році цар Петро встановив на Сході святський рік на 1 січня, що було тоді в більшості держав на Заході. Але рік церковний позостався на 1 вересня й дотепер.

Дохристиянські назви місяців усі походили від стану природи, і такими позоставилися в нас аж до сьогодні — християнство їх не змінило.

З глибокої давнини тиждень /цебто "той же день" — міра часу, коли повторюється той же день/ у нас був семиденний, причому деякі дні були відмічені стародавніми віруваннями. Понеділок — це тяжкий день, тому починати робити в цей день щось поважне, чи взагалі робити, не можна, бо не поведеться. В понеділок не тільки не робили, але пізніше й постили. В п'ятницю взагалі святкували, як і в неділю.

Церковний календар оснований на пам'яті святих, що припадають на той чи інший день. У старовину по всій християнській Європі, у тому числі в Україні, по різних актах, де треба було зазначати дати, то часто писався святий, а не день — число його святкування. В українського народу це позоставалося й до сьогодні. Наприклад: на Маковея, другого дня по Спасі та ін.

До книжки увійшли старовинні народні свята і церковні дні пошанування святих, які найбільше святкуються в народі.

ЗИМОВІ СВЯТА

1 січня. Святкують сучасний **НОВИЙ РІК**. В ніч з 31 грудня на 1 січня його зустрічають /п'ють, їдять, ганцюють, співають/, а на другий день ходять один до одного в гості, відпочивають.

Святковий календар у всіх народів, у тому числі і в нас, розпочинався зимовим поворотом сонця на літо, коли день починає прибувати. Це було Свято народження сонця, що святкувалося наприкінці грудня й початку січня, зустріч нового соняшного року. Це так звана **КОЛЯДА**, найважливіше, центральне зимове свято, все пересякнуте хліборобськими ознаками.

Наша коляда святкується два тижні, від 25 грудня по 6 січня ст. стилю /7—19 січня за н.с./

СВЯТИЙ ВЕЧІР. БАГАТА КУТЯ.

6 січня /24 грудня/.

Напередодні Різдва, що заступило Коляду, всяка робота спинається, і тільки готується **СВЯТА ВЕЧЕРЯ**. Скрізь мусить бути повний порядок: Іде Свят Вечір і Різдво. День напередодні Різдва проводиться в спокої і мирі. По полудні добувається новий вогонь, і ним розпалюються в печі 12 полін, що готувалися 12 день, і на них починають готувати 12 ритуальних страв: коли же не 12, то хоча б 9. Уся родина і вся худоба на Свят Вечір мусить бути вдома, а хто не буде, той засуджений блукати цілий рік. За вечерею, що зветься Святою чи Багатою кутею, сідає вчиста вся родина, а також запрошуються ті, хто не готовить своєї вечері.

Порядок подачі страв приблизно такий:

1. Кутя
2. Горох та капуста /дві страви споживаються разом/
4. Борщ з грибами та рибою.
5. Голубці
6. Риба холоджена

7. Риба смажена

8. Вареники

9. Млинці — /їдять з борщем разом/

10. Каша /спеціально приготовлена/

11. Пиріжки

12. Вар /узвар/

Різдвяна кутя і узвар мають ритуальний характер і надзвичайно давні. На столі ставили іше дві мисочки, за якими ніхто не сідав, одна для духів — душ покійників, а друга для відсутніх членів родини. Після вечері з столу не приймали куті та ще деяких страв. Вірили, що вночі приймуть духи — душі й сядуть за Святу Вечерю удруге. Для них на вікні чи на покуті ставили й шклянку води.

А під вечір до хати вноситься й кладеться на покуті дід чи дідух ритуального значення, вноситься сіно, а під стіл обжинковий чи звичайний сніп /Христос родився на сіні, і цим ушанував його, тому воно на Різдво так шанується всіма/.

Про Святу Вечерю повно різних повір'їв. На Святій Вечері не вільно ані розмовляти, ані вставати води-напитись, а інакше будеш усі жнива хотіти пити. Як чихнеш за вечерею, то на щастя.

На чотирьох вуглах столу на Свят вечір господиня кладе часник під скатерку, щоб злу силу відганяти. Діти залазять під стіл і квокчуть по-курачому, щоб кури добре неслися.

Перед Св.вечерею закликають до столу нищівні стихійні сили — звірів, метелицю, мороза й та ін. Хтось із молодших, а то й сам господар, кричить у двері чи у вікно: "Морозе, морозе, ходи до нас куті їсти! Коли не йдеш, то не йди й на жито, пшеницю й усяку пашницю".

У святкуванні Свят-Вечора чи куті під Різдво в теперешній час помішалось дохристиянське з християнським. Звичайно в цей день постять, а за стіл сідають тільки тоді, коли появиться на небі Різдв'яна зірка. Хто в родині перший завважить

різдв'яну зірку, той буде шасливівший./Коли на вулицях Іерусалиму волхви розшукували Христа, вони не чули співу янголів, не бачили сяє ва слави, лише загадкова зірка вказувала на шлях/.

По вечері виряджають дітей рознести куті й інші дарунки до своїх родичів та близьких — за душі померлих предків. Увечері приходять колядники й колядують надворі під вікнами, а в хаті віншують, цебто промовляють святкові побажання: шастя й здоров'я, "повні кошари й великі отари, телички й овечки, зеленого винця й красного молодця". Опівночі під Різдво / в деяких місцевостях під Новий рік / воли й корови розмовляють і скаржаться на господаря, якщо він їх зле доглядає. Господь може почути цю скаргу й покарати несумлінного/. Господь поблагословив волам та коровам говорити раз на рік за те, що вони гріли в яслах народженого дитинку Христа.

Цього вечора багато ворожать, а то й закликають. Починаючи від Свят-вечора аж до Водохреща колядують, цебто співають ритуальні пісні, так звані колядки. Колядки — це часто величання з вірою, що те, що говориться про господаря та його родину, конче сповниться, і цим колядки наближаються до свят. Господарю й господині в колядках бажається шастя й здоров'я, врожай та багатство. Колядують або окремі особи, або групи парубків та дівчат. Багато колядок на честь коляди або з побажанням врожаю. Уже пізніше, за християнського часу, поставали нові колядки та шедрівки, в яких почали згадуватися особи християнського світу.

РІЗДВО 7 січня / 25 грудня/.

Ще не так давно на Різдво ходили перебрані та замасковані хлопці чи чоловіки й водили козу: це, певно, запозичений від римських Сатурналій звичай, а коза віщувала врожай. Пізніше християнство заступило перше свято народження сонця

святом Народження Христа, але обряди старого свята скрізь позосталися мало змінні.

З колядою зв'язано й свято Корочуна. Що це за свято, наука вияснила мало. Дослідники твердять, що "корочун" — це назва коляди, і таке розуміння заховалося на Україні, у волохів та болгар. Саме слово "корочун" пояснюється або що це — найкоротший день 12 грудня, або що це день "покрочував", почав здовжуватися, а то виводять від румунського *scasiu* — Різдво.

НОВИЙ РІК І ВОДОХРЕЩА

По Різді наступають новорічні свята. Наперодні Нового року чи, власне, Св. Василя Великого /329—378/, врочисто й гучно справляються Маланки /Преп. Меланії Римлянки, 439 р./ — перебрана й замаскована молодь шедрує по-під вікнами. Саме свято обернулось в князя Василя й княгиню Маланку.

Сам вечір під Новий рік зветься шедрим, цебто багатим, бо кожному шедрують, цебто бажають достатку. Рівно о 12 годині під Новий рік / по інших місцях під Водохрещі/ вода в річках перетворюється в вино. Взагалі, у цю ніч може сповнитися те, що хто хоче, тільки треба вміти потрібне проказати належно і в час. На Новий рік дуже багато найрізніших гадань /власне, під свято Св. Василя/, і всі ці гадання ідуть з найдавнішого часу. Так само повно всяких повір'їв та оповідань. Наприклад, що саме ти робитимеш у хвилю наступлення Нового року, добре чи зле для тебе, те робитимеш і цілий рік.

У гуцулів зостався давній звичай купання хліба в воді Василя. Господар /або господина, але в шапці/ з хлібом йде до води і тричі занурює хліб у воду, промовляючи: "Не купається хліб у воді, але я в здоров'ї і силі". По цьому набирає води до коновки, проказуючи: "Не беру воду, але мід і вино!". Вернувшись до хати, кладе хліб усім на голову й закликає: "Абихте були такі величні,

як Василь величний". До коновки з водою кидаються гроші, а рано всі вмиваються цією водою за старшинством — на здоров'я й багатство.

Сміття, що набирається від Свят-вечора до Нового року, не можна виносити, щоб не винести з ним і доброї волі: сміття це палиться, і дим його цілющий — ним окурюються дерева, щоб добре родили. Гуцули палять сміття на городі, як очищення землі огнем, і промовляють молитву на врожай.

"СТАРИЙ" НОВИЙ РІК 14 січня /1 січня/.

На Новий рік ходять засівальники і з рукавиці чи з кишені засівають зерном і проказують стародавнє заклинання: "На щастя, на здоров'я, на Новий рік роди, Боже, жито-пшеницю і всяку пашницю!" У деяких місцях на Новий рік ходили за плугом, а то водили козу. Є ще повір'я, що на Новий рік піч виходить заміж, тому цього дня її свято.

18 /5/ січня, під Водохреща, цілий день постять, а тому ця третя кутя зветься голодною /куті три: перша — під Різдво, друга — під Новий рік, третя — під Водохреща/. Духовенство обходить своїх вірних, і на дверях малює Йордана — Хреста і освячує йорданською водою дім й обійстя. Зараз по Йордані, 6 січня на освяченні води, коляду забивають стрілами зо зброї, і свято коляди закінчується. Раніше в Києві щороку Йордан справлявся високо вчисто, і на Дніпро на освячення води сходилося пів—Києва. І завжди кілька хлопців кидалися у Дніпро, щоб випатися в освяченій воді.

КРЕЩЕННЯ ГОСПОДНЄ /БОГОЯВЛЕННЯ /

19 /6/ січня.

Нагадує про суттєвий момент в земному житті Ісуса Христа. Майже 30 років залишався він в далекому селищі недосяжним для людей. І ніхто, крім Божої матері, не знав його таємниці. І ось настав час, і гучний голос Іоана Хрестителя залу-

нав над Йорданом, закликаючи людей до покаяння і сповіщаючи про наближення царства Божого. Раптом нікому невідомий і спочатку ніким не помічений з'являється серед натовпу Ісус із Назарету Галілейського і просить покрещення у пророка. Іоан першим впізнав Христа і назвав його сином Божим. З цього часу розпочинається месіанське служіння Господа.

По колядних — різдвяних святах іде ряд менших зимових свят, які тягнуться аж до веснянок, почасти заходячи в них. Це вже свята християнські, але до них прив'язалося багато з стародавніх вірувань.

15 /2/ лютого СТРІТЕННЯ.

Зима зустрічається з наступаючим літом, і вони сильно змагаються, хто кого переможе. Народне повір'я каже, що коли на Стрітєння півень не нап'ється води з талого снігу, то на Юрія він не напасеться трави.

В цей день освячується вода, яка така ж цілюща, як і Йорданська, особливо на пристріті. Стрітенська, чи громнична, свічка хоронить від грому й страху. В Західній Україні, як і в поляків, це свято зветься Громничною чи Весняною Богородицею і сильно почитається. СТРІТЕННЯ ГОСПОДНЄ як церковне свято було введено Ієрусалимською церквою в 1У ст. Припадає воно на 40-й день після Різдва /15/2 лютого/. За євангельською історією воно тлумачиться як зустріч Старого й Нового Заповіту. Св. Лука /2,22—38/ оповідає, що зустріч відбулась у Ієрусалимському храмі. Коли маленькому Ісусу виповнилося 40 днів, Іосиф і Марія понесли його в дім Божий, щоб виконати обряд присвячення Богові. Вони чекали своєї черги, і в цей час до них наблизився старий Симеон, що жив у храмі і якому було просвіщення бачити ще за життя Спасителя. Він взяв на руки дитя і почав молитись: "Нині відпускаєш раба твого, Владико, по слову твоєму, з миром, бо бачили вже очі мої

спасіння твоє..." І побачив він наперед муки Христа і страждання його матері і сказав: "Тобі самій зброя пройде душу". В цих словах було пророцтво усього хресного шляху Марії, судилось їй і бачити сина свого розп'ятим, чути його останні слова. Вона стала названою матір'ю Іоана і всіх учеників Христових. Тож не випадково день Срітання за церковною традицією вважається не лише святом на честь Христа, а й Богородиці.

8 березня. МІЖНАРОДНИЙ ЖІНОЧИЙ ДЕНЬ.

Сучасне свято жінки, матері. І хоча багато радянських свят перестали святкувати, 8 березня залишилось в пошані. Жінкам дарують подарунки, вітають.

9 березня /24 лютого/. Обретіння глави Іоана Хрестителя.

Птахи повертаються з вирія /збираються вертатися або й вертаються/.

22 /9/ березня. Свято 40 мучеників.

Свято жайворонків, як початок весни. Цього дня печуть жертву наступаючий весні — вироблених з тіста пташок, а замість очей вставляють родзинки, і дарують їх один одному. Ще широко поширений звичай — цього дня носити дарунки своєму вчителю до школи, а серед них конче 40 бубликів.

ВЕСНЯНИ СВЯТА

7 квітня /25 березня/. БЛАГОВІЩЕННЯ. Весняне рівнодення відзначалось багатьма народами як початок весни. З IV століття в цей день почали святкувати БЛАГОВІЩЕННЯ. Благовіщення — велике і величне свято, коли, шануючи його, навіть пташка гнізда не в'є. На сонце виганяється все живе, щоб довідалося, що весна настає. З старим поєдналося глибоке шанування Діви Марії. Цього дня ангел Гавриїл

сповістив Марію, що вона не належитиме нікому, бо життя її присвячено лише Богові: "Дух святий зійде на тебе, і сила Всевишнього огорне тебе".

Весняний відділ народного календаря дуже широкий і має в собі багато стародавнього. Розпочинається він приблизно від Старого Нового року і тягнеться, власне, до зелених свят, але в більшості припадає на Великий піст. Цього часу, але головню від Запусті, співають особливі ритуальні пісні, так звані веснянки, найпоетичніші народні твори.

Зараз же в першу неділю Великого посту, що зветься Збірною неділею, молодь збирається на вигоні і вибирають собі на всю весну весняну березу — найкращу дівчину, щоб керувала веснянками. Веснянки — це, власне, заклинання весни, що супроводиться магичними діями і танцями. Описане в веснянках, через ці дії, мусить конче збутися.

ПАСХАЛЬНИЙ ЦИКЛ

Великдень — найбільше християнське весняне свято, йому передують чотири покаянні семики і Великий піст.

Перша неділя присвячена євангельській притчі про митаря і фарисея. У наступну неділю в церкві читають притчу про блудного сина. Третя неділя присвячена Суду Христову над світом. Неділю Страшного Суду називають м'ясопусною, з цього дня устав приписує утримання від м'яса. М'ясопусна седмиця співпала в Давній Русі із язичницьким святом МАСНИЦІ /святом проводів зими/. На Масницю були свої обряди проводу зими й зустрічі весни, і було багато веселих та радісних ігриш, багато пили й їли, але від стародавніх обрядів залишились тільки уривки. Церква суворо переслідувала святкування, виправдовуючи свою заборону боротьбою з людськими жертвами, що начебто супроводжували обряд.

Масниця включала звичай поминати предків млинцями.

В останній день масниці, на запусі, справляються Колодки: парубкам і дівчатам, що не побралися шлюбного сезону в м'ясниці, прив'язують колодку, як кару, від якої можна відкупитись тільки грішми або горілкою. Колодки вдавнину — це малі бруски з дірками для рук чи ніг, тепер же це квітки з стрічками. Цю колодку дослідники порівнюють з німецьким звичаєм прив'язувати двері до застарілих дівчат.

А в перший понеділок Великого посту справляється полоскозуб, — означає: остаточно "полоскати" горілкою зуби на піст.

Останню неділю перед великим постом називають п р о щ е н о ю. Церква нагадує в цей день про "первородний гріх" людства, в євангелії, що читається в цей день, йдеться про те, що не можна творити справу Божу, не примирившись з ближнім. В цей день в храмах служать вечірню, в кінці якої священник просить людей простити його і вони також просять один у одного прощення. Воскресіння Лазаря — останнє велике чудо Христово, останній промінь його слави перед Страшною ніччю. На богослуженні Лазаревої суботи співають на честь провіщення Паски. Під час всенощної під свято Входа Господня в Ієрусалим люди стоять з гілками. На Сході — це гілки пальм, лавра і квіти, у нас — верби, вісниці весни.

ВЕЛИКДЕНЬ — Великий день — головне весняне свято. Первісно великдень — це було свято весняного сонця і природи, що відживала, відроджувалась після довгого зимового сну. Тепер ця назва визначає християнське величне свято Воскресення Ісуса Христа.

Великдень починається після Великого посту з Вербної неділі, коли в церкві на утрени освячують і роздають гілки верби /лози/. Уже Вербна субота й неділя — підготовка до Великого свята. В

Вербну суботу /чи неділю/ зносять до церкви на освячення молоду вербу, а потім б'ються нею, приговорюючи: "Верба б'є, я не б'ю, за тиждень Великдень, недалечко червоне яечко". У Страшний четвер увечері вертаються додому з церкви з запаленими страсними свічками, які дуже помічні на всяку нечисту силу. До цього четверга всі грубіші роботи біля хати мусять бути покінчені, а сама хата прибрана, бо це — Чистий четвер. Починаючи з п'ятниці, замовкають дзвони, калатають за давнім звичаєм тільки довбеньками в суху дошку /"било"/, розносячи похоронний сум.

В саму Великодню ніч парубки та чоловіки розкладають біля церкви великий вогонь, а як святять паски, то стріляють. Сходячи на Великдень, сонце гріє, танцює і минється. Того дня, як Христос воскрес, сонце з радості не заходило і день був великим, тому й назва Великдень. На Великдень освячується стародавня християнська їжа: паска, порося, ковбаси, крашанки, сир.

На Великдень цілий день гудуть дзвони, і дзвонять не тільки діти, але й дорослі, бо хто на Великдень подзвонить у дзвони, у того врожай буде великий, особливо гречки. Уся нечисть найбільше боїться великодніх дзвонів і розбігається в страху по нетрах та прірвах.

А дівчата біля церкви співають веснянки й виводять весняні хороводи: ці особливі веснянки звуться гаївками. Веснянки співають і весь Світлий тиждень. На Воскресення господнє один одного цілують і проказують, один: "Христос воскрес!", другий: "Воістину воскрес!"

Великодня гра крашанками "на вбитки" — чисе яйце міцніше і качати яйцями — ще дохристиянський звичай, що залишився до наших днів.

Червоне яечко — ознака радості взагалі, а великодньої особливо. Про нього багато різних легенд. Ось одне оповідання: "Яйце уподобляється всій тварі: скорлупа, як небо, плівка —

як хмари, білок — як води, жовток — як земля, а вогкість посеред яйця — як у світі гріх. Господь наш Ісус Христос, коли воскрес із мертвих, всю твар відновив своєю кров'ю, як яйцями прикрасив, а вогкість духовну висушив, як яйця згустив.

Увесь Великодній тиждень зветься Світлим.

Світлий понеділок — це волочільний понеділок, бо люди “волочаться” зо свяченим з хати до хати й вітають один одного, обмінюючись свяченими пасками та писанками. Цей же понеділок зветься ще обливанням, бо парубки обливають дівчат /звичайно обливають “своїх” дівчат, чужої жінки обливати не вільно/. Воду ллють на одіж, а то й на голову, а дівчина дає крашанку, або обоє обмінюються ними.

На Світлому тижні в четвер справляється Наський Великдень /цебто навський, мертвецький/. А наступного тижня, в понеділок чи у вівторок — Проводи.

6 травня /23 квітня/ **ДЕНЬ СВ. ЮРІЯ**. Це велике народне дохристиянське свято, про яке, як і про самого Юрія, склалося багато різних оповідань. Доділки вказують, що Юрій замінив якогось стародавнього бога, але невідомо тільки якого саме. І з бігом часу в нас постало два Юрія: один канонічний, церковний, а другий — утворений народним віруванням, апокрифічний.

Як інші стародавні боги не раз побивали злі істоти, так само й Юрій забив багатоголового змія чи дракона, що кривдив довгий час людей, чому головним епітетом його став “хоробрий”, “воїн” і чому іменем Юрія стали заклинати змій. Старші наші дослідники міфологічної школи в перемозі Юрія над драконом вбачали перемогу сонця над зимою, бо самого Юрія приймали за символ сонця. Юрій зветься ключником, бо відмикає весною небо ключем, якого дав йому Бог, щоб тепло йшло, відмикає й землю для весни, щоб зелена трава росла, відмикає землю

на дощі й роси. Він весною сурмить у сурму, і все навкруги зеленіє. Приказка наша каже: “Святий Юрій по полю ходить, хліб—жито родить”. Юрій зводить весну на землю.

Юрій має різні назви, як до місцевості: церковне Георгій, Юрій, місцеве: Юрко, Юр, Урай, а то й просто Рай. Потебня доводив, що назва Юрія постала з стародавньої дохристиянської назви “Рай”.

Виступає Юрій і як громовик /“Гур—гур, їде святий Юр!”/ Юрій — охоронець скота, береже його від хвороби і звірини. Але що Юрій признає звірини, те мусить їй піти: “Що в вовка в зубах, то Юрій дав”, — каже наша приказка, і на Юрія від звірини не можна відбирати, що попало їй в зуби, бо це їй призначене. Взагалі Юрій — господар над усією звіриною. Він покровитель ловців: може звіра нагнати на ловця, або відігнати від нього. Коли він ходить, він оточений вовками або звіриною. Юрій день — це свято пастухів, коли починається новий пастуший рік, цього дня пастухові зносять їжу та дарунки. Роса в Юрій день надзвичайно цілюща і подає здоров'я та красу, чому цього дня качаються по росі для здоров'я, качаються по росі й по посівах на чотири боки навіть господарі, щоб урожай був добрий і щоб бути здоровими. Худоба цього дня вперше виганяється в поле на пашу в череду, виганяється ще вдосвіта, на “юрієву росу”, що дає їй здоров'я. На Юрія так само й дівчата вмиваються росою для краси. В одній пісні співається /Юрій проказує своїй матері/:

Ти подай, матко, ключі
Одімкнути небо,
Випустити росу,
Дівочку красу.

Відьма і всяка інша зла сила не може зіпсувати скотину, яка побувала в Юрієвій росі. Деякі зілля, зібрані на Юрія, дуже цілющі.

Юрій їздить на білому коні весь у білому вбранні, звичайно в супроводі трьох псів-вовків. В заговорі говориться про Юрія: "Іхав Юрій на білому коні, білі губи, білі зуби, сам білий, в біле одягнений, білим підперезався". Юрій виїжджує найсильніших коней.

Увечері під Юрія гуцули палять рясно вогні — це "Юрика палити".

З бігом часу Юрій став найпопулярнішим святом у всій Європі, а також і в слов'ян.

26 квітня /9 травня/. **ВЕСНЯНОГО МИКОЛАЯ.**

1 Травня Радянське свято "День міжнародної солідарності трудящих." Неробочий день.

10 травня /27 квітня/. **СИМОНА ЗИЛОТА.** На Симона Зилота шукають золота, збирають зілля, копають коріння, бо в цей день воно має лікувальну силу.

ЛІТНІ СВЯТА РУСАЛІЇ

Літній круг свят був так само широкий, і так само обертався біля сонця та хліборобства. Складався він з багатьох різних свят, тепер для нас часто мало ясних. Сьомий тиждень по Великодню, цебто тиждень перед зеленими святами, звався з глибокої давнини русалчиним тижднем, або просто РУСАЛІЇ. Русалії були святом переходовим від весняних до літніх, а справлялися не одного часу, часом збігалися з Святою неділею /Трійця/. Четвер перед Трійцею звався ще й Семиком, бо сьомий четвер по Великодню.

Русалії були святом веселим і супроводжувалися музикою і танцями, грами та перерядженнями, що відомі з давнього часу.

Народ вірив, що в русалчин тиждень русалки виходять із води, як жито цвіте, і гуляють по лісах та полях аж до Петра. Не можна попастися їм у руки — залоскотують на смерть, чому русального тижня, особливо в четвер на Святій неділі

/“сухий четвер”/ ніхто не працює в полі чи городі далеко від хати. Це русальний, або мавський /мавка — русалка, мавка з “нав” — мерлець, зла істота/ Великдень. Особливо полюють русалки на парубків та дівчат і або залоскотують їх на смерть, або заманюють до себе в підводне царство. Щоб не попастися русалкам, треба носити з собою полин та любисток, що відганяють злу силу.

Свята неділя чи Зелені свята — це з глибокої давнини свято зелених дерев, і всі хати розмаюються маєм, цебто зеленим віттям. На Полтавщині на Святу неділю відомий звичай “тополі”: дівчата вибирають з поміж себе одну тополь, прибирають її намистом та стрічками, лице зав'язують хустками, руки зав'язують до палиці і так водять з піснями по селу. Увесь май-місяць ходять у ліс, чи на поле на гучні маівки, де п'ють та гуляють. В суботу перед Трійцею поминають покійників і ставлять для цього старцям трапезу з семи страв.

Пора Петрівки, тиждень по святій неділі до Петра, перестроює свята на інший лад — починають співати купальські пісні, хоч часом є й пісні петрівські.

7 липня/ 24 червня/. Головним літнім святом було свято КУПАЛА, чи КУПАЙЛА, коли помічається найбільший розквіт природи і коли припадає літній сонцеворот, тобто сонце повертає на зиму. Святкувалося це свято дуже врочиство, тяглося певен час і охоплювало, власне, кілька свят.

Після прийняття християнства Купало з'єдналося із святом церковним — Народженням Іоана Хрестителя. тому й носить це свято подвійну назву — “Іван Купало”

Ніч на Купайла звичайно дуже темна, і чари найсильніші. Ніч найчарівніша: чути мову звірят, рослини ходять з місця на місце, цвітуть чудодійні квітки, і нечиста сила найбільше ганяє,

бо стереже папороть. Рівно співночі розцвітає папороть — з тріскотом загорається і горить блакитним вогнем. Звичайно цвіт папороті зриває собі тільки нечиста сила, а тому вона така багата, всезнаюча і всемогутня. Коли б квітку папороті зривала людина, то й вона була б такою, але сатана її до чудодійної квітки не допустить. Хто шукає захованого скарбу чи квітки папороті, тому треба зняти з себе хрестика.

В Іванову ніч дозріває багато чудодійних зел, і їх треба збирати в цю ніч. Це такі зела: розривтрава, Іван-та-Мар'я, чорнобильник, ведмеже вушко й ін. Чорнобильник — жертвне зело: його кидають у Іванів вогонь і просять, чого хочуть — сповниться. Багато різних гадань по івановому вогню, головню про свою долю. Чудодійна навіть іванівська роса — надає краси обличчю, коли нею вмийтись.

У цю ніч молодь десь над водою запалює вогнище й плигає через нього /часом через кропиву/ так, щоб потрапити в воду: купальський вогонь і купальська вода мають цілющу силу.

А на Купайла рано сонце, сходячи, міниться в фарбах і танцює, бо цього дня воно жениться. Надвечір дівчата пускають на воду вінки і з них гадають: куди попливе вінок, туди дівка заміж піде, а коли вінок стане на воді, не вийде заміж, а коли потоне — помре. Пускають вінки і з свічками, і чия свічка погасне, тій дівчині трапиться нещастя. Вінки — це взагалі давній символ побрання молодих.

По деяких місцях роблять з соломки, кропиви чи з чорнокльону жіноче опудало, велику ляльку, це — Марена, і прикрашають її вінками, квітами та стрічками, а то й свічками. Біля Марени ставлять Купайла, прив'язують їх до дерева й співають та танцюють навколо них та плигають через розкладений вогонь при співі купальських пісень. По всьому цьому Марену кидали в воду

або спалювали, або закопували в землю. А чоловіки в цей день викачуються в купальській росі, щоб бути здоровими.

12 липня /29 червня/ Петра і Павла.

До цього дня в селян має бути випечений житній хліб з нового хліба. Хліб несуть до церкви, де його святять і роздають людям по шматочку, як просфору.

16 липня. Свято незалежності України.

2 серпня /20 липня/. День св. Іллі пророка. Гронове свято, як називають його селяни. В цей день не можна робити, бо може вбити грім. Коли цього дня гримить грім, гадають, що це Ілля їздить по небу в своїй золотій повозці.

14 /1/ серпня. Маковія. Після обідні святять мак, волошки, чорнобривці. У волошках і чорнобривцях купають хворих дітей, особливо добре купать в чорнобривцях дітей, хворих на жовтяниці. Коли дитина погано спить, їй кладуть під подушку макові головки: маком посипають біля корови, що отелилася: від порчі.

19 /6/ серпня Преображення Господнє. Спаса. Велике свято. Цього дня після обідні святять мед і яблука. Батьки, в яких помер хтось із дітей, вперше за цей рік їдять яблука: вони вірять, що на тому світі матір божа роздає померлим дітям золоті яблука, а діти, в яких батьки їли до Спаса яблука, стоять осторонь без золотих яблук.

За святим письмом, в цей день апостоли побачили славу сина Божого, який прийшов на землю невідомою, звичайною людиною. Христос молився на вершині гори. Неподалік від того місця спали Петро, Іоан та Іаков. Коли ж вони прокинулись, то побачили, що від Христа іде дивне сяйння, а з гори, із хмари, яка оточила верхів'я, пролунали слова: "Це син мій улюблений, його слухайте!"

28 /15/ серпня. Успеніє пресвятої Богородиці. Перша Пречиста.

11 вересня /29 серпня/ Усічення голови Іоана Хрестителя /Головосіка/.

Цього дня не вільно їсти нічого круглого, що б нагадувало голову, не беруть у руки ані сокири, ані коси — нічого гострого. Птиці відлітають в теплі краї.

ОСІННІ СВЯТА

14 /1/ вересня. Семена. Початок нового церковного року за старим грецьким звичаєм, і мольодь починає потроху сходитись і на вечорниці. За народним повір'ям, з цього дня горобців стає менше, бо чорт їх хапає. Перший день занять в школі.

21 /8/ вересня. Народження пресвятої Богородиці.

27 /14/ вересня. Воздвиження. "Як тільки батюшка воздвигне хрест, — кажуть селяни, — так і піде хлопотаться птиця й гадина. Птиця улітає на теплі води, а гадина іще міста, де заховаться у землю на зиму", але гадюки, що вкусили чоловіка, будуть лазити по землі, доки не замерзнуть, бо земля не прийме їх.

30 /17/ вересня — Віра, Надія, Любов і Софія.

14 /1/ жовтня. Покров пресвятої Богородиці.

21 /8/ листопада. Михайла. Якщо в цей день іде сніг, кажуть: "Михайло приїхав на білому коні."

4 грудня /21 листопада/ Введення в храм пресвятої Богородиці. Зима входить в свої володіння. Звечора подекуди святять воду за християнським звичаєм: беруть її там, де сходяться три води, і проливають через полум'я. Це дуже цілюща вода. Корів обсипають сім'ям, а вим'я мастять маслом, щоб давала багато молока, також обкурюють і замовляють їх, щоб відьми не приходили. На Введення багато ворожін та гадань. Хто перший з чужих приїде до хати, так і

станеться: як багатий і здоровий — на шастя, а як старий та недужий — на зле. До Введення покінчується вся господарська робота, бо починається новий господарський рік. Хто б по цьому тер коноплі, накличе бурю: був на це свій час.

7 грудня /24 листопада/ Свято Катерини. Багато гадають про одруження, і цим це свято нагадує Андрея. Особливо цікаве кликання долі, коли дівчина вилазить на ворота і кличе: "Доле, доле! Йди до мене вечеряти!" Це роблять під Катерини або в її день.

13 грудня /30 листопада/ Андрея. Андрей Первозванний. Під Андрея дівчата гадають. Для ворожіння "сіють" льон чи коноплі й приговорюють: Андрію, Андрію, на тобі коноплі сію, Дай мені, Боже, знати, з ким буду шлюб брати!" Ввечері, зібравшись на досвітки, парубки і дівчата хапають калату. Робиться це так. Круглий, великий пшеничний корж чи хліб, густо помазаний медом, підвищують на мотузку до сволака, а хлопці їдуть під нею на коцюбі й хапають її, щоб укусити, але послугуватись руками не вільно. Хто їде, проказує: "Їду, їду калату хапати!" Калата, звичайно, калатається й утікає з рота і маже обличчя медом, з чого здійснюється гучний регіт у хаті. По забаві всі сідають за вечерю, на якій конче мусять бути вареники, але їх треба їсти дуже обережно, бо свавільні дівчата починають для сміху їх чим-небудь, наприклад, вівною.

17 /4/ грудня. Св. Варвари. Ніч поменшала, день побільшав: "Варвара ночі ввірвала, а дня приточила", — каже приказка.

19 /6/ грудня. Св. Миколая. Велике свято. Якщо цього дня йде сніг, кажуть: "Миколай бородою трусе, дорогу стеле".

Зміст

Частина I

Я.П.Новицький. Духовний світ в уяві українського народу /сказання, легенди, замовляння, молитви, рецепти народної медицини/	
<i>Розділ 1. Біблійні сказання і народний культ</i>	4
Три брати на місяці /Каїн і Авель/	4
Мойсей. Вивід євреїв і циган з Єгипту /звідки взяли пісні/	5
Про злих духів: Походження чортів	6
Замисли диявола	6
Чорт у вигляді вихора	6
Бог. Христос і диявол	7
Христос, запроданий Іудою	8
Іуда і Пілат	8
Душа в народній уяві	8
Митарства душі і кара за гріхи на тому світі	10
За прокляття дітей нема прощення	11
До хрестин треба охоронять дитя від викрадення дияволом	12
Розповідь "замиравшого" чоловіка /Чому не всі можуть їсти яблука до 6 серпня/	13
<i>Розділ 2. Люди з чудодійною силою. Богатирі. Страховиська. Явища природи</i>	13
Відьми	13
Песиголовці	15
Богатирі	16
Десна й Дніпро — діти богатиря Лимана /легенда/	17
Походження рік, долин /від гріха кума з кумою/	17
Страшний змії /Зникнення острова Дубового на Дніпрі. Оскудіння риб, звірів, птиць/	18

Полоз	19
Апріль в гостях у марта	19
<i>Розділ 3. Замовляння, молитви і рецепти</i>	20
Від безсоння і крикливців	20
Від младенческого і причини /падучої/	22
Від затвердіння грудей	22
Від пристріту	23
Від переполоху	24
Від уроків і зглазу	26
Як замовити кров	28
Від зубної болі	29
Від сухот і кольки	30
Від пропасниці	33
Від бешихи /рожі/	35
Від жовтяниць	37
Від пліснявки	37
Від піднебіння	38
Від огника у дітей	38
Від завійни /болі у шлунку/	38
Від укуса і нападу гадина	39
Від порухи /коли людина надірветься/	41
Від всякої напасти	41
Від гикавки	42
Щоб чоловік любив і не бився	42
Щоб побачить суженого	42
Замовляння від злодіїв	43
Частина II	
Народні свята	46
Зимові свята	52
Весняні свята	58
Літні свята	62
Осінні свята	